

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Ul. Ivana Lučića 3, Zagreb

Mateja Maričić

POSAVSKI GOVOR KAO SUČINITELJ NAGLASNE NORME
HRVATSKOGA STANDARDNOG JEZIKA

Diplomski rad

Mentor:
dr.sc. Helena Delaš, viši lektor

Zagreb, 2013.

Sadržaj

1. Uvod	3
1.1. Naglasno normiranje	3
1.2. Šokačka rič u <i>Đuki Begoviću</i>	3
1.3. O naglasku hrvatskoga standardnog jezika	5
1.4. Podrijetlo naglasaka	7
1.5. Posavski govor	8
2. Ogled naglasaka posavskoga govora	11
3. Analiza teksta	19
3.1. Neoakut i mladi naglasci	19
3.2. Duljenje vokala ispred sonanta	20
3.3. Naglasak u vezi s proklitikom i enklitikom	21
3.4. Naglasak zamjenica	22
4. Posavsko, zapadnonovoštokavsko i Daničićevo naglašavanje	23
4.1. Zapadnonovoštokavsko naglašavanje	23
4.1.1. Obilježja koja proizlaze iz autonomnoga ustrojstva ZD-a	24
4.1.2. Obilježja koja proizlaze iz prednovoštokavskoga naglasnog stanja	25
4.1.3. Obilježja koja proizlaze iz sustavne tendencije pojednostavljivanja ...	26
4.1.4. Ostala obilježja	26
4.2. Posavski govor prema zapadnonovoštokavskome i Daničićevu naglašavanju ...	27
4.2.1. Imenice muškoga roda	27
4.2.2. Imenice srednjega roda	28
4.2.3. Glagoli	30
4.2.4. Pridjevi	31
5. Zaključak	33
6. Literatura	34

1. Uvod

1.1. Naglasno normiranje

Većina jezikoslovaca prihvaća zapadnonovoštokavsko naglašavanje kao zaseban prozodijski entitet i kao jezgru hrvatskoga standardnojezičnog naglašavanja. To znači da je naglasnomu normiranju temelj unutarnja koherencija hrvatskih štokavskih govora (staroštokavskih i novoštokavskih). Ovaj je rad nastao zbog potreba hrvatske normativne akcentologije, a glavno pitanje na koje daje odgovor jest: koliko posavski govor svojim naglašavanjem potvrđuje i tako podupire zapadno naglašavanje u hrvatskome standardnom jeziku. Budući da je za hrvatsku naglasnu normu zbog povijesnih razloga važno i Karadžić-Daničićevo naglašavanje, naglašavanje posavskoga govora uspoređuje se i s Daničićevim naglašavanjem kako bi se pokazala mjera podudarnosti odnosno nepodudarnosti između tih dvaju idioma. Ukratko: potvrđuje li naglašavanje posavskoga govora zapadnonovoštokavsko naglašavanje ili Daničićevo naglašavanje kao naglasnu jezgru hrvatskoga standardnog jezika. Kao predložak za ogled naglasaka posavskog govora poslužili su ulomci romana Ivana Kozarca *Đuka Begović*, koji, osim što je ogledalo šokačkoga mentaliteta, vjerno pokazuje stari slavonski govor u akcenatskom, leksičkom i sintaktičkom pogledu.

1.2. Šokačka rič u *Đuki Begoviću*

Đuka Begović roman je Vinkovčanina Ivana Kozarca, njegovo „umjetnički najzrelije i najcjelovitije djelo“ (Čorkalo 1993: 145) koje je izazvalo odobravanje čitatelja, pa i samih kritičara, unatoč tomu što su potonji nerijetko isticali njegove loše strane. „Ipak, svi na kraju zaključe da je riječ o jednom od najboljih romana što nam ga može ponuditi hrvatska moderna, uz Nehajevljeve *Bijeg*, možda i najbolji“ (Damjanović 1997: 9). Riječ je o romanu koji je postao mitskim mjestom slavonske književnosti:

„Kako zbog nevjerojatno *krilate* sudbine njegova darovita tvorca, koji pokošen sušicom i zagledan u 'neprozirne slavonske magle' umire na vinkovačkom Krnjašu sa samo dvadeset i pet godina, tako i zbog podjednako čudesne *mimetičke* moći naslovnoga junaka koji je naprosto prekoračio prag fikcije i za Slavonca, posebice onoga koji svoje identitetsko utočište

pronalazi u *šokaštvu*, postao utemeljujuća *figura sjećanja* na fatalnoga Šokca-bečara“ (Pšihistal 2011: 263).

Pripovijest¹ o Đuki tako otkriva bečara potpuno nošenoga šokačkom krvi, onoga koji prkosi svima i smiono kroči svojim putem. Međutim neprestano se gubi odlazeći u ekstreme – čas obuzet pokajničkim čuvstvima, a čas sve glasnijim *prišaptivačem* u sebi zbog kojega uvijek iznova posrće. Mjesto radnje nije precizno određeno, no jasno je kako se zbivanja odvijaju u kojemu selu vinkovačkoga kraja. Kozarac je, ograničen na svoj zavičaj, što su neki vidjeli jednom od onih *slabih* strana, vrlo vjerno oslikao šokački mentalitet ne samo likom naslovnoga junaka nego i ostalim likovima, prije svega *didacima* okupljenima na divanu, a dodatno ga podcrtao njihovim govorom. Upravo u tome govoru otkriva se i *šokàčka rîč*.

O jeziku Kozarčeva romana pisalo se različito. Dok su neki isticali „majstorstvo Kozarčeva jezika“ (Damjanović 1997: 12), nazivali ga fenomenom, čudesnom pojavom (Čorkalo 1993: 155), drugi su zamjerali jezične nepravilnosti (primjerice Šljivarić 1972: 412). Jezikoznanstveni opis ponudila je Sanda Ham, ne sudeći prema kriterijima suvremene norme, nego one s početka 20. stoljeća, čime je obranila Kozarca od kritika vezanih uz nepoznavanje temeljnih jezičnih normi. Sažimljući nekoliko citiranih prosudbi ističe: „slika je Kozarčeva jezika: izvornost, dijalektalnost, životnost, osobnost“ (Ham 1996: 82). Mnogi su dakle uočili dijalektnu obojenost, a ona se otkriva u dijalogima – „Jezik je likova jasno uobličen slavonskom dijalektnom podlogom, ali je jezik samoga pisca onaj oko kojega postoje dvojbe“ (Ham 1996: 82). Upravo je to rješavanje dvojbi u središtu interesa spomenute autorice. Stoga i ne čudi što samo na početku svoje studije ističe nekoliko leksičkih i morfoloških dijalektizama, a zatim pozornost posvećuje analizi pripovjedačeva jezika koji, kada izvještava o zbivanjima i komentira, redovito koristi književni jezik, dok se u Đukinim monolozima uz književni jezik pojavljuju i dijalektizmi i tuđice (Ham 1996: 84).

Nedvojbeno prisutnost dijalekta, koja se najbolje očituje u dijalogima među likovima, omogućuje promatranje ne samo leksičkih, sintaktičkih ili morfoloških značajki nego i akcenatskih. Stoga upravo takvi ulomci mogu poslužiti kao dobar predložak za ogled naglasaka posavskoga govora.

Budući da je riječ o Vinkovčaninu koji je pisao o svojem zavičaju, iako nije točno imenovao mjesto zbivanja događaja o kojima pripovijeda, na izdvojenim ulomcima prikazat

¹ Kritičari su raspravljali o tome je li *Đuka Begović* roman ili tek *oduža pripovijest*. V. Šljivarić 1972: 381.

će se naglasak VI. grupe posavskoga govora. Razlog zbog kojega se odabire upravo ta grupa govora krije se u činjenici da je Ivšić upravo u tu grupu svrstao nekoliko mjesta koja se nalaze u neposrednoj blizini Vinkovaca, a to su Ivankovo, Vođinci, Retkovci, Rokovci i Andrijaševci. Ostala su mjesta iz ove grupe: Đakovo, Gašinci, Satnica, Gorjani, Viškovci, Stari i Novi Mikanovci, Privlaka, Otok, Komletinci, Vrbanja, Bošnjaci i na zapadu Mačkovac, Dolina, Orubica, Bodovaljci, Bili Brig, Nova Kapela, Vrbova, a tu pripadaju i Velika, Draga, Radovanci i Stražeman (Ivšić 1913: 147).

1.3. O naglasku hrvatskoga standardnog jezika

Od sadašnjih indoeuropskih jezika osobito hrvatski jezik ima tzv. *melodijski naglasak* po kojemu se naglašeni slogovi ne ističu samo ekspiratornom silinom, nego *i intonacijom*, tj. dizanjem ili spuštanjem tona.

Naglasni sustav hrvatskoga standardnog jezika, koji se temelji na novoštokavskoj akcentuaciji, ima četiri naglaske. To su:

(**kratkosilazni**, brzi: *kùća*),

(**kratkouzlazni**, spori: *žèna*),

(**dugosilazni**, silazni: *zlâto*),

(**dugouzlazni**, uzlazni: *rúka*).

Stariji su nazivi za iste naglaske:

jaki kratki (\),

jaki dugi (^),

slabi kratki (\),

slabi dugi (/).

Silazni su naglasci jednosložni, jer obuhvaćaju jedan slog, i *jaki* zbog nepodijeljenosti tonske siline na dva sloga.

Uzlazni su *naglasci dvosložni*, jer obuhvaćaju dva sloga, i *slabi* zbog podijeljenosti tonske siline na dva sloga. Zato se i ne mogu ostvariti u riječima s jednim slogom i u zadnjem slogu riječi.

Naglasak je u hrvatskome standardnom jeziku relativno *slobodan*, jer se može ostvariti u bilo kojem slogu riječi osim u zadnjem. U različitim oblicima nekih riječi može se pojaviti svaki od četiriju naglasaka, npr. *nòvac* (N jd.), *nóvca* (G jd.), *nôvci* (N mn.), *nòvācā* (G mn.).

Ograničenja u raspodjeli naglasaka u riječima mogu se izraziti pravilima.

1. **Silazni** se **naglasci** ostvaruju u pravilu samo u jednosložnim riječima ili u *prvom* slogu riječi (*pàs, nôć; kòlo, méso; jèzero, Kárlovac*).

2. **Uzlazni** se **naglasci** ostvaruju u pravilu u *svakom* slogu riječi osim u zadnjem ili u jednosložnim riječima (*nòga, rúka; lòpata, lúpānje; rešèto, počétak; crvotòčina, Dalmatínac*).

To znači da **jednosložne riječi** imaju u pravilu *silazne* naglaske, a **višesložne riječi** *silazne* ili *uzlazne* naglaske u *prvom* slogu i *uzlazne* u *ostalim slogovima* osim u zadnjem.

U vezi s mjestom silaznih naglasaka na unutarnjim slogovima postoji opće pravilo: **Silazni naglasci koji se nalaze na unutarnjim slogovima prelaze za jedan slog prema početku riječi kao kratkouzlazni**: *prespāvām > prèspāvām, asistènt > asìstent, organizátor > organizātor* itd.

Tamo gdje je bio dugosilazni naglasak ostaje dužina.

Dugi nenaglašeni slogovi u hrvatskome standardnom jeziku mogu biti samo iza naglašenoga sloga. Nenaglašena dužina pripada ili osnovi riječi (npr. *ù grād, lākōmca*) ili obličnim i tvorbenim nastavcima (npr. *vòdē, dúšōm; ljèpšī; učīm, plètū; kòvāč, sposóbnošt*).

Naglasak i nenaglašena dužina (u hrvatskome standardnom jeziku samo *zanaglasna*) zovu se **naglasne jedinice**. Nenaglašena dužina veže se uz naglasak ispred sebe zato što ne može biti jedina naglasna jedinica u riječi.

U hrvatskome standardnom jeziku razlikuju se riječi koje imaju vlastiti naglasak, i to su **naglašene riječi ili naglasnice** (npr. *lùk, rād, zèmlja, zíma*), i riječi koje nemaju vlastitoga naglasaka, i to su **nenaglašene riječi ili nenaglasnice** (npr. *ga, se, i, ne*).

U izgovoru se nenaglasnice uvijek vežu uz naglasnicu ispred sebe ili iza sebe i s njom čine naglasnu cjelinu. Nenaglasnice su: **prednaglasnice** (npr. *nà noge, nè nosim*) i **zanaglasnice** (npr. *ùzā me, vesèlili smo se, hòćeš li*).

1.4. Podrijetlo naglasaka

Hrvatski naglasci \backslash i $\hat{}$ nisu specifični za hrvatski jezik; to su naglasci koje nalazimo gotovo u svim jezicima koji razlikuju duge i kratke samoglasnike, npr. tal. *vivo* izgovara se kao hrvatski *živo*, njem. *zwei Deke* kao hrvatski *dvije dèke*.

No hrvatske naglaske \backslash (*sèlo*) i $/$ (*víno*) ne poznaju drugi jezici pa ni hrvatsko kajkavsko i čakavsko narječje. To su **mladi naglasci**.

Štokavski se govori dijele *na staroštokavske* i *novoštokavske*.

Staroštokavska akcentuacija imala je tri osnovna naglasaka: $\hat{}$, \sim (novi akut), i \backslash .

U *novoštokavskim* govorima naglasak \sim postao je $\hat{}$.

Mladi naglasci (\backslash , $/$) razvili su se prije nekoliko vjekova preko *dvonaglasnog sustava* ($\hat{}$, \backslash).

Novoštokavska akcentuacija, koja je temelj suvremene standardne prozodije, ima četiri naglasaka: \backslash , \backslash , $\hat{}$, $/$.

U *novoštokavskim* govorima u razdoblju kada se naglasci $\hat{}$ i \backslash nisu podnosili nego na početku riječi dogodilo se da je *rūkà, vodà, pìšì, nosì* prešlo u *rúka, vòda, píši, nòsi*.

Samo pomicanje naglasaka s jednoga sloga na drugi naziva se **metataksa**, a promjena tona naglašenoga sloga **metatonija**.

Pri pomicanju naglasaka unutarne se dužine slogova ne mijenjaju (npr. *kojì > kòjì, imô > ìmô*).

U riječima u kojima je u *staroštokavskim* govorima bio naglašen prvi slog, u *novoštokavskim* govorima dolazi do pomicanja naglasaka ako naprijed dobiju tvorbeni prefiksalni slog (npr. *skòče > prìskoče*) ili im prethodi prednaglasnica. U tom slučaju treba razlikovati dvoje:

1. povijesno staro, a dijalektno proširenije – **neoslabljeno pomicanje naglasaka**, pri kojem prednaglasnica uvijek ima \ naglasak, npr. *nà vodu, ù rūke, nè ukrade...*

2. novije štokavsko prelaženje, tj. **oslabljeno pomicanje naglasaka**, pri kojem prednaglasnica uvijek ima \ naglasak, npr. *òd kuće, dò mājke, nè čujem.*

Pri pomicanju naglasaka slog naglasnice ne mijenja dužinu.

Iz podrijetla naglasaka proizlazi raspodjela naglasaka u riječima.

1. Silazni naglasci stoje samo na prvom slogu u riječi (jer da su na kojem drugom, prelazili bi naprijed i metatonirali se).

2. Na jednosložnim riječima stoje samo silazni naglasci (tj. izvorni, nemetatonirani).

3. Na posljednjem slogu u riječi nema naglasaka (jer su odatle prešli naprijed).

4. Slogovi su pred naglašenim slogom samo kratki (jer su prefiksi i prednaglasnice kratkih slogova).

1.5. Posavski govor

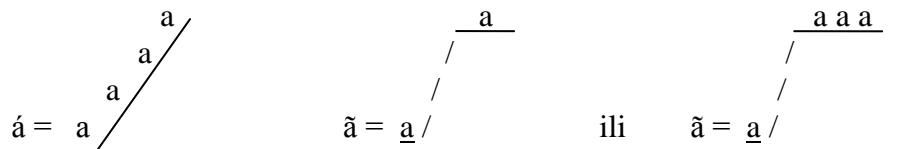
Posavski govor pripada štokavskom narječju² i slavonskomu dijalektu³, točnije smatra se jednim od dvaju poddijalekata slavanskoga dijalekta te se naziva i *južnim*. Drugi je poddijalekt *podravski* ili *sjeverni*, a „u tu podjelu teško je uvrstiti baranjske govore⁴ slavanskoga dijalekta, koji su smješteni još sjevernije od slavonskih podravskih govora, a imaju osobine i jednih i drugih“ (Kolenić 1998: 214). Zajednička je osobina govora slavanskoga dijalekta, kada je riječ o akcentuaciji, čuvanje neoakuta i uopće starijega stanja.

² „Štokavskim narječjem govori se približno u polovini naselja u Hrvatskoj, također u cijeloj Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, pa i u Srbiji izvan njezinoga jugoistočnoga prostiranja. (...) Hrvatski štokavski govori većinom se jasno razlikuju od ostalih govora istoga narječja svojim posebnim zapadnim značajkama i svojim vezama s čakavskim i kajkavskim govorima“ (Lisac 2003: 15).

³ „Slavonski dijalekt naziv je za hrvatske staroštokavske govore što su smješteni u slavonskoj Posavini, slavonskoj Podravini, u srednjem istočnom dijelu Slavonije, u hrvatskom dijelu Baranje te u nekim mjestima izvan granica Republike Hrvatske. Osnovne su osobine toga dijalekta: pretežito stariji naglasni sustav, neijekavski odraz jata, šćakavizam, umekšavanje glasova l i n, nepoznavanje glasa h, starije stanje u morfologiji, osobitosti u tvorbi riječi...“ (Kolenić 1998: 205).

⁴ Neki pak i baranjske govore smatraju poddijalektom – južnobaranjskim ili baranjskobačkim – pa ističu tri slavonska poddijalekta, usp. Jozić 2004: 73.

Upravo spomenuti akcent prvi je obilježio (i to prema litavskome⁵) Stjepan Ivšić u *Prilogu za slavenski akcentat* (1911), radu koji u povijesti slavenske akcentologije zauzima istaknuto mjesto. Osim toga Ivšić je opisao njegovu fiziologiju⁶, a za tim opisom povodili su se brojni akcentolozi sve do novijih istraživanja koja su pokazala kako u nekim govorima taj akcent uopće nije uzlazan⁷. Razlikovao je štokavski dugouzlazni akcent od neoakuta po tome „što glas u prvoga *raste jednako*, a u drugoga *skoči*“ (Ivšić 1911: 147), a to je i grafički prikazao na sljedeći način:

Također Ivšić je odredio glavne kategorije riječi u kojima se neoakut pojavljuje u hrvatskosrpskim dijalektima. Brozović je te kategorije sažeo ovako:

„a) praslavensko nasljeđe u primjerima kao *strāža*, u nekim prezentima (mlātiš) i određenim pridjevima (drāgī) i sl.

b) slučajevi kad iktus s nekad naglašenoga krajnjeg „poluglasa“ prelazi zbog onjempljenja ъ/ь na prethodni dugi vokal (pūt) ili kad je u stezanju drugi vokal bio naglašen (rūkōm < rūkōv < rūkōu < rūkōj < rōkojō, něčeš < ne ōčeš < ne hōčeš < ne hōt'eš)

c) akcent ~ koji u jednom dijelu posavskih govora (Siče, Magić Mala i okolica) i u zapadnim čakavskim govorima nastaje duženjem vokala ispred sonanata (stārca)“ (Brozović 1963: 26).

Neoakut Ivšić uzima kao kriterij prema kojemu određuje prostiranje posavskoga govora te ga smatra glavnim obilježjem toga cijeloga jezičnog područja (Ivšić 1913: 128–

⁵ „Moj je izgovor našega akc. vrātiš odgovarao njegovu litavskoga ākys (nom. pl.) (...) Radi takva odgovaranja našega starog uzlaznog akcenta litavskomu ~ i radi toga, da se zbog jednakoga bilježenja ne miješa stari i novi uzlazni akcentat, odabrao sam i za naš jezik bilježenje ~“ (Ivšić 1911: 157).

⁶ „Slog se, stojeći pod akcentom, što ga bilježim znakom ~, izgovara tako, da je ekspiratorna sila veća u drugom dijelu sloga, a i glas poraste, dakle je akcentat ~ uzlazan“ (Ivšić 1911: 146).

⁷ Kapović ističe: „u Posavini se on izgovara, prema mojim fonetskim mjerenjima, najčešće kao blago silazna (ili ravno-silazna) intonacija u opreci prema ^ kod kojega intonacija počinje prije padati i brže pada. S obzirom na to da je danas neoakut sasvim sigurno ravan ili blago silazan i ondje gdje se prije opisivao kao uzlazan (primjerice u Posavini i u Novom Vinodolskom), nije jasno je li posrijedi promjena u izgovoru u zadnjih 100 godina ili je Ivšićev i Beličev opis na slušni dojam jednostavno bio neprecizan (ravan se ili blago silazan ton može doista na sluh doimati uzlaznim)“ (Kapović 2008a: 120).

129). Budući da je riječ o velikome području na kojemu govor ne može posvuda biti jednak, jasno je kako za lakše istraživanje i proučavanje svakako najprije treba svrstati govore u određene grupe. Pritom podjelu govora prema refleksu *ě* Ivšić odbacuje jer se prema toj podjeli posavski govor „ne da nigdje pravo uklopiti“ (Ivšić 1913: 130). Stoga dijeli posavski govor prema akcentu, točnije „prema tome kako se gdje govore riječi: *vòdē, sačŭvām, òstō* (: òstao), *nòsili, òtac, kázali, rúkōm* i *kazívō* (: kazivao)“ (Ivšić 1913: 146). Prije Ivšića štokavske je govore prema akcentu, odnosno prema očuvanosti starije akcentuacije podijelio M. Rešetar⁸, razlikujući tri stupnja koja je odredio prema tome je li stariji akcent ostao u svim slogovima bez izuzetka, je li ostao u svim slogovima osim u otvorenim dočetnim ili je ostao samo u dugim slogovima. Prema Ivšićevoj podjeli devet je grupa govora:

„I. grupa govori: *vodē, sačŭvām, ostô, nosìli, otàc, kázàli, rŭkōm* (ali dakako *rúka*) i *kazívô*.

II. grupa govori: *vodē, sačŭvām, ostô, nosìli, otàc, kázali* i *kázàli, rúkōm* i *rŭkōm, kazívō* i *kazívô*.

III. grupa govori: *vodē, sačŭvām, ostô, nosìli, òtac, kázàli, rŭkōm* i *kazívô*.

IV. grupa govori: *vodē, sačŭvām, ostô, nosìli, òtac, kázàli, rŭkōm* i *kazívô*.

V. grupa govori: *vodē, sačŭvām, ostô, nosìli, òtac, kázali, rŭkōm* i *kazívô*.

VI. grupa govori: *vodē, sačŭvām, ostô, nosìli, òtac, kázali* (rjeđe *kázàli*), *rŭkōm* (rjeđe *rŭkōm*), *kazívō* (rjeđe *kazívô*).⁹

VII. grupa govori: *vodē, sačŭvām, òstō, nòsili, òtac, kázali, rŭkōm* i *kazívō*.

VIII. grupa govori: *vodē, sačŭvām, òstō, nòsili, òtac, kázali, rŭkōm* i *kazívō*.

IX. grupa govori: *vòdē, sačŭvām, òstō, nòsili, òtac, kázali, rŭkōm* i *kazívō*“ (Ivšić 1913: 146–147).

⁸ *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*, 1900.

⁹ S obzirom na to da slijedi ogled naglasaka posavskoga govora prema VI. grupi govora u kojoj se pojavljuju dvostruki likovi *kázali* (rjeđe *kázàli*), *rúkōm* (rjeđe *rŭkōm*), *kazívō* (rjeđe *kazívô*), ovdje treba navesti kako će se u tim slučajevima bilježiti samo jedan lik, i to prvi – s novoštokoavskim dugouzlaznim akcentom i zanaglasnom dužinom. Ovim se ne zastupa Jozićev zaključak o gubitku prednaglasnih duljina (v. Jozić 2004: 77), a koji je Kapović ocijenio netočnim (v. Kapović 2008a: 112). Dakle ne isključuje se prisutnost lika sa starijim akcentom, nego se radi preglednosti daje prednost onomu koji je prema kriteriju učestalosti već u Ivšićeво vrijeme bio zastupljeniji.

Iz navedenoga je očito kako posavski govor čuva staru akcentuaciju, a najstarija je najbolje očuvana u središnjem dijelu slavonske Posavine – oko Broda pa do Štitara (Ivšić 1913: 148). U ostalim se dijelovima u većoj ili manjoj mjeri počela razvijati novoštokavska akcentuacija, na što je utjecalo i doseljavanje stanovništva (ponajprije iz Bosne i Hercegovine tijekom 16. i 17. stoljeća te kasnije sve do polovine 20. st.), a kako se ona razvijala, moguće je promotriti i na primjeru navedenoga. Dakle posavski govor ima peteroakcenatski sustav, a u nekim se krajevima pojavljuju još dva akcenta – poludugi i tromi. Međutim ti su akcenti tek rubna pojava (v. Ivšić 1913: 150–152).

Važnost je Ivšićeva rada na području akcentologije golema i prava je šteta, prema Brozovićevoj ocjeni, što se Ivšić nije zadržao na tome području i „sudjelovao u izgrađivanju općeslavenske akcenatske teorije, kojoj je u *Prilogu* ipak postavio temelj; kad se poslije (u dva navrata) i vraćao akcentološkoj problematici izvan ortoepije, bilo je to samo u okviru njegova zanimanja za hrvatskosrpsku dijalektologiju i moglo je imati samo posredno značenje i za razvitak općeslavenske akcentologije“ (Brozović 1963: 28). Međutim i njegovi dijalektološki radovi imaju veliku važnost (u početku, nažalost, nedovoljno prepoznatu) jer je u njima opisao i znanstveno objasnio velik broj akcenatskih pojava u hrvatskosrpskim dijalektima, zbog čega je bio i ispred svojega vremena.

2. Ogled naglasaka posavskoga govora

Peti-šesti dan nekako, kad on zasjeo na banak pa na ognjištu pogrijavao preostalu večeru, pojavi se na kuhinjskim vratima sitna pogurena starica bab-Mara.

– Fälj'n Is', Đüko! – pozdravi ga.

– Üvīk fäljen! – promrmlja on i namrkne se. – Štä će tâ däljnja rođäča kod mëne – mislio. Ali se odmah sjetio i Smilje, svoje kćeri. Ona je kod nje u kući, pa svakako došla glede nje. I kriv se osjetio Đuka pred sobom. Toliko je kod kuće, a da bi samo pomislio bio na Smilju!

– Döšao si, ä? – rekne starica, očito ne znajući kako bi drugačije započela.

– Dä.

– Têško bilo?

– Têško.

– Proživio si pùno, è, è, a sàd? Drugaçë š' morat, ràno mòjā, drugačë... A Smílja –

– Štā je š njòm?

– Izrāsła – bòga ne vıdno. Cūra je tō. I vrıdna je. Lípo díte. Došlà sam – otāc si. Štā mısliš?

Ócu l' je dovèsti tēbi, nēcū li, ocū li, čūla bi. Tı njū ne trēbāš. Nıje li? – A mı njū trēbāmo.

Tēbi ne mòže ni skūvat, ne mòže ti ni oprāt, ni pokřpat – e pa štā bi tı ōnda?! Mı smo njū lípo udadıljılı. Ljūljā tā mòjē unūče. Odıvāmo je, rānımo. I zēmlju tvōjū, znāš, tılı smo dāti orāti i zasıjati, al Mārka mõj govoriō: ljútio bi se, velı, Đūka, ti, i svaštā bi ōn... pa štā da đırāmo u njegōvo.

– Moglı ste. Pūstā je ležāla...

– Jēst, dōk je nıje òpcına dāla orāti za pòrez tvōj... Èto, vıš, dà smo òdma znāli – mogli smo...

Nēgo, vıdım, vıdım – promınio si se. E dà, pātinja naučı! Āl, štā da kāžēm, ūvık je dōbra dūša bıla u tēbi, znāj. Sāmo tāko, znāš, òtac tvōj, ōn je bıo – ajdučina je bıo od pāmtıvıka!

Sve to bab-Mara izgovorila odmah s vrata, i brzo, naduřak. Onda tek priřla ognıřtu, nalegla se na banak i zazurila u oganj, u crveno plamenje, svojim žmirkavim očima opalih trepavica. Povorano se njeno lice uozbiljilo i kao važno se zamislila. Nadvirila se nad lonac u kojem se pogrijavao ručak.

– Glē, sirōto, kūvař nēšto, ā? I redūša si. Svāřta iz tēbe postādē. I jōš će... Ê, tā, dà, tāko j' to... ogrijēřio si se o zāpovıdi bōžje. I pātio si i pātıř. I svı mı tāko. Nēgo, kāko mısliš, kāži, o njōj, o Smılji, i sa zemljōm štā ćeř? – izgovarala brzo baba-Mara i nepomično zurila u oganj.

– Štā da kāžēm? – Smılja nēka ostāne u vās. Zēmlju ću rádit – odgovorio joj Đuka kratko bez premiřljanja.

– I zēmlju ćeř bıti kádar izdržāti?! – sumnjala baba-Mara.

– Èh, promınio sam se jā. I promınili su me – ozbiljno izgovarao Đuka i malo mu se lice ovedrilo. Čıtio je primjesu radosna, snažna čuvstva u sebi řto mòže da reče nekomu da se promijenio, da nije više onakav kakav je bio.

– Nē znāš tı, mòjā bāb-Māro, dà sam ja pòsve drūgı. Drūgı čòek, pòsve drūgı. I zādnja dlāka na mēni i poslıdnja kāplja u mēni! Priobrāžen u jēdnu rıč... I sāmo kād namıřım pòreze, vıdit ćeř štā je Đūka - Đūka Bēgovića! – uvjeravao on babu-Maru samouvjereno, s pouzdanjem, bez sumnje, mirno i hladno.

– Vıdit ćemo – poživımo li – sumnjala baba-Mara. – Nēgo, dóđi Mārki. Čūo bi te ōn. I Smılju, ovāj, poslāt ću po gōdno rūblje, ā?... Znām, imāř. I krūv ću ti pēci, sāmo brāřno dāj. Ne mòř tı kao žēna. Žēnā je žēna. I - - zbōgom! – prekine najednom baba-Mara i pođe.

– Dódi... Mārka jědva čekā, ko ùvīk, znāš, u zápečku. Čüo bi te čòek. Tà u svítu si bìo. Znāš sād, sínko, znām, znāš pùno. I Smílju ću ti jòš dānas poslāt – dovikne Đuki baba-Mara prije nego se izgubila s trijema. Đuka ostao sjediti na banku. Drago mu bilo što je mogao nekome kazati da se promijenio i da će sad raditi.

– Něk znādū da nísam bāš adrapóvac, da nísam baš lóla, dùšmanin svōga rođitelja. Něk znādū da ću ráditi – mislio Đuka u tvrdoj vjeri svoga preobraženja. I mrkost njegova lica i dotadašnja mutnost njegova oka izgubila se nevidom. I kad u loncu usključala čorba, odmakao ga, udrobio kruha, posrkao i sažvakao nakratko, a onda skočio s banka.

– A sād na pòsao! – trglo se u njemu. I odmah – nekom žurbom i kao u nesvjesnoj bojazni da bi se možda izmijenio, izgubio volju – pohitao je zapregnuti konje.

(...)

– Tà u jědnu rīč: sābor je, více je u čič-Pāne – govore oni sami. Babe i strine pak, kud će nego k strini Mari, ženi čiča-Pane. I dok muškadija na sokaku ili oko ognjišta, one u sobi ili pod dudama do Berave.

Đuka i sam uzeo zalaziti tamo. Kad je prvi put došao, divandžije se uskomkale, zadivile. I pecnule ga...

– Ê, viš ga!... Kāko da i tī dōđe? Mislili smo – posvétio se Đuka, obogomóljio. Ā se pogospodīo, â, viš!

– Pòsla nestālo, pā sam došò. Štā da se vrpòljim sām po kùći...

– Hm... N-dā!... – sumnjali ovi.

– I rād je dòšo do gřlca, â? – dodavali.

– I tō – priznao Đuka.

– Tà znāli smo, prisanūt će tō ùbrzo. Plāva kiša! Čās u-bùšššš... a za čās progālina, za drügī vėdro, līpo!

Poslije takova uvoda Đuka se našao među njima dnevni svagdašnji divandžija.

(...)

– A štā si tī doživio! Kakī su tō dògađaji! – uzgovorio bi čič-Pano. – Slābi su òni, sínko Đüko. Al mī... mī... dā... ònda je bìlo tō drukčijē, bòljē; svē plīvā u bogatīnji. Kùće māsne, po odžacima kobasīcā kòlik' dānā u gòdini, a kùlenōvā kòliko misécī, a slanīnā rāzapētīh po duvárovima kòlik' nēdiljīcā svētih. Ônda je lāko bìlo! Zatò smo se mī i irošīli. Ko spajīnska smo dēriščād bāzdalīkali kroz svē dāne i ko vīverice po 'rástovima skákali smo mī s nòcī nā

nóc priko bástīnā ùzdūž i pòpřiko! – A cùre, divojčùre, crvène ko víno při sūncu, izrāsle ko jéle, lākomile se sāmo za nāma i za našom voljbōm i mīlovānjēm. A dānas?... Nā što svè mīslē? Na pònošāj, na gospòdu i štā jā znām. A tōgā ōnda nīje bílo pā smo lāko žīvovali.

– Āh, štā je tō! – omalovažio bi Đuka sav govor čič-Pane uz kakovu lijenu gestu rukom i posprdan smiješak. Onda bi drugi dakako skočili svojim jezikom u pomoć čič-Pani.

– Dòbro, kad tō nī ništa – kazivao bi did-Iso – al naše ribárenje s přèdama, â?... Štā 'š na tō kāsti, â?... Tōga vīšē nēmā. A tō je něšto bílo! Skùpīmo se nās dèset sa tolikō mlādīh ženā pa ù vodu, pa vātāj, pa gācāj po blātu, pa trpāj u tōrbe, pa se smīj... bōž' mōj... òd srca, iz dúšē, da svè jécē bājeri, svā vòda do Pròkōpā i Sùrdūkā, do sèla! Pa ōnda jōš kōjī obišenjāk tek gūrnē kōjū žènu, òna se zanesē, uscīči i pljusk sòbōm ò vodu. A ōnda grājē, dà, tī bōže, znāš!... Pa ōnda tū u jednōj tōrbi karāsi, tāmō štūke, tāmō šarāni i linjāci, āj... Svè se hihòce od vesélja, ĵako se znāmo prokisèliti ko konòplja u onōj vodurīni. Ōno mālo odičē na ženāma od mokrinē splāsnē se uz tīlo, slīpī se, kukōvi priskòčē, bedrā se zasjājū i polúdio bi čòek, pobisnīo za nījima. Zatō gdīgod uz šāš tek pritīsnēš kōjū, zavālīš je na njèga, pa štīpāš, čagljigāš, a òna ùz obīstī i drécī i psùjē i cíči. Pā i čòek joj bűdē međ nāma, al ništa ōn. Tō je svè bez zámīrkē. Na drùgōm kòraku ōn se šālī òpēt s mojōm ženōm. Dā!

I kad tako počne to nadmetanje u govoru, Đuka ne može ni do riječi. Kum-Iva ili onaj čič-Bartol ili čič-Gaja odmah iza did-Ise uspričaju svoje.

– Dā, Đuka, – kažu njemu – a gđī je tō kad mī ĵdēmo na Polòje i u šūmu po cīcu-mācu za Cvītnu nedīlju. Th!... Tā, nās se skùpī, svī se skùpīmo, štò nās je u sokáku cūrā i momákā, pā se ogřlīmo i ājd... Berē se tō ōnda cīca-māca, ljubičīca, procīpak, jagorčēvina, da svè kāpe òkolo-ùokolo poiskītimo. Cūram òpēt pūne kōse cvīcā. Pā se pīvā ōnda, štò se pīvā! Vesélje, dà ga vīšē nēmā!... Ko svātovi dà su! A tī, u tvōjū mlādōst nī tōga nīsi imō, vīš!...

A kad onda i Đuka dođe do riječi, tuče ih svojim govorom odsvakuda.

– Štā vī! Štā tō! – kaže im. – Zār je tō štāgod, zār je tō čèmu?!... Zār je u tōm štāgod pūsta pustijāna, zār je tō bōgzna štā?!... U mōjē mlādo dōba ne kážēm dà je tōga bílo, al zatō kād se nās dvā-trī drūga slòžīmo pa zaokùpīmo kakū snāšu ù njivama... "Snāšo, ovakō, snāšo, onakō" – govōrīmo mī njōj, a òna – poštēna žèna, ništa grīšna jōš ne pomīslī: "Mánite me se, za Isùsa, tā istōm štā! "... Al mī ne popūštāmo. "Pustīte me da ĵdēm kùci"... mōlī òna – "ne přāvīte komēndijē". Al mī... dà... bīsni, pa òpēt ovō i onō. I oblāžēmo je, zabūnīmo, da siròta ne znā jē l' na nèbu il na zèmlji. I ne bì òna htjēla, dà, nī zā žīvū glāvu na počétku, a zā pōl sāta, štā li, òna sāmo se spūstī gdīgod u međāma ili ù žitu. I pāmī tō ōnda dōk je žīva, ne zaborāvljā na nās dvojīcu-trojīcu. I nīkom – ništa. Nīkad nijēdna dà se potúžila. Ēto, jestē l' vī tō bíli kádri

učiniti, â? Niste. A èvo jöš... Mándu Šime Belájeva lípo smo já i mõj drüg Lèpa Stánkõv odvèli iz njènõg kíljera od njèga, od Šime, ùpravo u mõjü štálu. Sutradån kåd se pòsve ojùtrilo, istòm smo je pustili. A Šima – nije bòme túzio. Znã, isprebìjali bi ga ma gdjè, ma kãda. Èto!

A kad Đuka ovako jednom začne, onda se on ne da ni sustaviti, ni nadgovoriti.

(...)

– Já i – ví... hà... hà!... – govorio im zato. – Kòliko li sam sãmo cūrã izmínjao! Ìdëm dvî-trî nedìlje k jednõj, ìdëm dõtłè døk je ne oblãžëm i ne obljbìm, a ònda òpèt drügõj... Èto vam Káje Zókine, Đenke Meséljeve, Željaniçe Filakove. Hoçète li ženã: etò birtašica Júlka, òbadvì Čúriçeve, Lãbrdanove i drügè. A ví?... Ví ste se kroz cílũ mlãdõst dŕžali jednè ko pijån plõta. Ví ste se cūrãma sãmo ulagivali, ví ste ih sãmo mítili, mázili se s njìma, a já – já sam ih tũkõ. Tũkõ sam i šakãčkì i ulárom i štò sam dohvãtio. Òne su bìle vãše døk im se svìdjelo, a mõjè su bìle jèr su se bõjale, jèr su strépìle prèda mnõm, jèr su mórãle. Tõ je bìla rázlika, ðidaci mõjì!... dà. Já joj za svãkì pòljubljàj dádëm šãkõm u rèbra i jõš mõrã kázati dà joj i tõ slãtko, a ví ste svãkì pòljubljàj i ògrljãj plácali medenjácima i ženìdbom! I jõš su vãs vãrale... I svã tõbožnjã dica vãša bõg znã čijã su. Ocèvi im rázasútì po svèm svítu, a ví mẽcète rũku nã srce i kũnète se dà su bãš vãša. Èto, kò je beçãr bìo!... Pa kèrènje, znãte i sãmì kakò je bìlo mõjè! – A kòlik' ste ví utũkli nõvãcã â?... Ví se tõbože poirõšite, pocìknète bajãgi rãspojaso, skòknète gajdášu, tũcnète ga pò ramenu, zazvèçite škũdama u džèpu ko dà cete sãv onãj nõvac sasúti pred njèga. A štã bìdè, â? Izvúçètè pãr krãjcãrã, šãkõm ih tũrite u njegõv rõg i ònda se jõš fãlíte, lažòvi, dà ste škũdu dáli. A kòd mẽne?... A kòd mõg òca Šime, pokõj mu dúši? – Cìganinu na egèdama strũne pùcajũ, flãše ìdũ na komãde, víno se rasipã ko pljúsak kìše! A tõ je koštãlo, èj! Bankãma, petìcama je tõ trèbalo plácati! – sasipava Đuka pred starce i çiçe i sve se znoji s velike govorljivosti i tek malo dahnete, odmah nastavlja: – Lũdo je bìlo, jèst, tõ kãžëm sãda i ònda sam kazívao. Lũdo... znãm, al tãko, znátè, ùdè u çòeka nèšto pã ga çagljigã, prišaptívã mu: "dèd tãko i tãko, dèd ovò, dèd onò; pokãži se: štã mõš; cìknũt çeš kò i svãkõ marvínçe! ùdri zatò, bisni!" Índi, ko bì se tõme òtèo? Nìko!

Starci dakako vole takovo bançenje i hvalisanje, uživaju naprosto kao da ih se krunom kruni, ali ne smiju oni da popuste od svoga. I ne dadu se oni.

– È... dõbro... dõbro... Àl, štã j' nãjpotlem u tòm tvõme živòtu, è? Štã je bõljè vèc u nãs, â? U

čemü je tvõj život nadmetnjĩ, u čemu nad našim! – idu starci onda na Đuku, a on još i više orječuje...

– U čemu? – Èto! Vĩ ste živili – kaže im Đuka – uvjerenĩ u dúši, da živĩte dõbro i valjano, jer živĩte kako živĩ vaš komšija, vaše sèlo, vaš krâj. Vĩ ste živili iz ugledávãnja u drügē. Dã su drügĩ drugàčē živili, i vĩ bi. Tõ je tõ. – A jã? – kaže Đuka za sebe, kaže, on je živio zlom hotimice, znajući da je taki život zlo. Veli: živio je ne osvrćući se na druge, ne gledeći živi li još tkogod kako on. Njega je, istina, vazda nešto nagonilo na takav život. Ali tko će reći da je morao slušati. – Nísam mórao – kaže zato on – a slüšo sam. Zãšto? Zatõ štõ sam tâj prišaptivãč bĩo jã sãm. – Veli: slušao je sebe. Njegov život, život je njegove volje. U njih toga nije, a u tom je njegov život nad njihovim. U njemu doduše nije bilo pravog uvjerenja, da je zbilja živio po svojoj volji. Štaviše, u takav bi čas i nehotice iskrsla pred njegovim očima slika oca Šime i činilo mu se da vidi: tinjava promisao neka nevidovnim prstom upire u taj lik s razlupanom glavom i kao da govori:

– Vĩš, tâj je tēbe zavodĩo. Kũd je õn tĩsko, tãmo si išo. Njegõv je život odlúćio o tvõm.

Đuka se tomu prividaju nije puštao, pa kad bi na to zaskočili starci:

– A ne mĩslĩš li tĩ tõ ko dã smo mĩ na tũdu zãpovĩd živili? – šibao bi on dalje:

– Ne kãžēm... Al nĩstē na svõjũ. Ÿvĩk ste glēdali štõ drügĩ rãdē. Åko drügĩ õrē, õrali ste i vĩ, åko žãnjē – žnjēli ste i vĩ. I jēli ste tãko! Nã rãnõ jũtro ìdēte bajãgi u komšiluk na rãzgovor. A kãd tãmo: žēna vas põslala da vĩdĩte što komšĩnica prãvĩ za rúćak, pã će i õna. Èto – kakvĩ ste. Svãkõm lóncu poklõpac, al nĩkad sãmi lõnac.

– Kakĩ tĩ tõ õnda mĩslĩš dã smo?

– Kakĩ? Zapećkãri, slabúnjci, povadãći, skutonõše, lũtke. Kũd vas tĩskajũ – tãmo ìdēte. A tãko i mãrva kãd joj "ĩške" vĩknēš!

– A tĩ... tĩ li si išto bõljĩ?!

– Nē, nísam. Gõrĩ sam jã. I võlĩm dã sam. Smĩt bi bĩla bĩti ko vĩ!

Dakako da takova rječitost izazove uzbuđenost među svima. I vrijeđa to ljude. I prigovaraju mu, ali on se ne obazire na to i govori im da je to baš dokaz njihove slabosti i mlitavila, to: osjećanje uvrede. I kaže im neka njega grde i psuju rad njegove zloće. Njega to neće ni gristi ni boljeti.

– Mēni je tõ – ko dã ste pũtom o lójtru! Sãmo se prēd menõm ne prevĩjãjte, ne ulagũjte, ne oslãćãjte, ne hĩnĩte. Tõ ne võlim. S nēba pa u rēbra i nãjgrđõm rĩćĩ – i jõš ću vas ù rũku poljũbiti. Åli pãroku našem – primērice da kãžēm – njēmu ni õra' iz rúkē primio ne bĩ, kão ni rĩć njegõvu. Takē slãtkē i šecērnē ljũde ne trĩpĩm. I ne trĩpite ih!

– Ehê, kàko tì tò – čude se oni na takove riječi. – Índi pàrokovo učénje i bòžè zàpovìsti nìsu ništa?!

– Nìsam tò kázò. Vàma ih trèbā. Vĩ bez tòga ne bì znāli ni žìviti. Vàma trèbajū žvāle u zubìma, rúda mèđu vāma, kočijāš za rēpom. Mèni – nè. Jā – mìslīm!

– A mĩ? – Nāš mòzak?

– Vĩ imāte mòzak za drùgòga, a jā za sèbe... Al štà da vam pripovìdām. Vĩ bi tò čùli sāmò ušìma. Vĩ štò govòrite, govòrite da se govòrì, a jā – jā štò govòrìm – govòrìm iz nùžde, iz sřca, iz žìvòta. A gđì ste vĩ žìvili, ā? – Jestè li bìli bàrem četìri godìne na robìji? Nìste. Ê... èto... pa štò da vam pripovìdām. Iz trùla 'ràsta nìkad grèdè – ni iz vās vìšè ljúdi. Vās je žìvot razmřskān, za vāma je. Jòš vam sāmò smřt i – ništa vìšè.

(...)

Dan je proštenja...

(...)

Bab-Klara Markeljina isporučuje komšinici Kaji Beretića molbu i zavjet. Dala joj i dvoje-troje jaja.

– Kòkòši mi, žèno bòžja – kaže baba-Klara – nècè da nòsè. Èvo ponesì zatò – veli – ovā jāja. Dāj i' blagoslovìt svètòm vodòm i u Góspe izmolì mìlòst. Izmolì da nesù. I káži... rèci nagòdinu ću ja sāmà dòci... A èvo, prid tòbòm, rodenìce, zàvitujèm se, znāš, bùde li od pòmòci – na dār ću i dvádesetero jājā dàti. I svíću, sùnca ne glèdala, svíću – štòno se velì: ko oklagìja debèlu – zapálit ću.

Onamo u drugoj, trećoj kući, mlađa i življa ženskinja Polka Adamovićeve razlaže svojoj strin-Ivki i isporučuje, neka joj izmoli milost da ne rađa.

– Ìmām tē dičurlìje, strìna! – tegotno šapuće Polka. – Ùvrh su mi gláve!... Zatò èvo ti svíća, èvo tkìva što ga cùrom jòš sam tkála, dok jòš nìsam ráđala. Svè tò prikáži drāgoj Góspi na dār. I smìrno, strin-Ìvko, nājsmirnìje, kakogòd lìpše mòžèš i znāš izmolì i domolì uslišanje! Izmolì – sùnca će me ogrìjati – veli Polka.

Baba-Manda opet Šperića ne ide ni unutra, u kuću, nego kod komšinice Đukine Anke Šikića u sav glas kroz prozor, a u plačnom zanosu, slavi moć Gospe Ilačke, razlomljeno priča svoja proštenja i pogledava po sokaku da li je još tkogod sluša. Do toga je njoj svagda puno stalo.

– I ne sāmò tò, željanìce mòjā – govori ona Anki – nègo čòek i svìta vidì, napìjè se i najèdè, nasvetkùjè... Kād smo onò u Àljmaš ìšle, mĩ smo u Vukováru pìle pìvo, šarāne i somíce jèle i

pečénje nèkako fino... I na láđi smo se vozile... Èto – kolikò je sàmo tò!...

– I ne zaboràvi – isporučuje joj konačno – bàr "Očenãš" i "Zdràvo Marijo" izmoliti. Za mòjü düšu, znãš, željo. I "Virovãnje" jèdno, ako mòš ikãko, a jã ću kod kùće devetnicu za mòj düg život... Lìpo je na svítu, düšo mòjã!... – Čèkaj, dok sàmo tàmo dòđèš. Víditi ćeš, štò j' tò tàmo svitine, bògo mòj. I cìl vãšar ti je tàmo... Svãšta... I lubenícã će bìti, dínjã... Mláda si, mòš i poigrãt... Bìt će i svírke, znãm jã...

Neke te neke opet daju prazne bočice rodovima i poznatima, da im s Gospina bunara donesu vode koja je sveta i ljekovita, pomoć u svim bolestima.

– Natočì – kažu takove – i u cìrkvu pod mìsu ponèsi... I tàmo nèka bùde blagoslòvljena.

Dvòstruk blãgoslòv vñše vrídì!

Nađu se i dvije po dvije mlade snaše pa gdjegod u kiljerku smataju nekakove trave, kosu i dijelove odjeće muškaračke itd. Krišom će to turiti gdjegod u kut oltara da tamo bude blagoslovljeno i posvećeno prenoćenjem samim. Tim će – vjeruju takove – dobiti moć koja će izvojevati ono što su one tim vradžbinama namijenile. Jedna vjeruje, otet će tim muža pijanstvu, druga: bludu, treća: postat će tim njegov gospodar, pa ga zaslijepiti i varati preljubima do mile volje. I tako dalje...

Kod Đuke Begovića zasjela baba-Mara i Smilja, pa mu pomažu spremati torbu. Isporučuju mu, razumije se, i razne molbe i želje...

– Osòbito, Đuko, tò pãzi, velim ti – važno razlaže bab-Mara. – Prosvitljénje svòjè pãmèti... tò, tò tráži od drãge Góspe. A i òno: "mûntanje" dà ne bùde. Vèć, kakò da kãžèm, da te rasvítli, da znãš štã ćeš i kakò ćeš. I život düg poželi, srèću, nõvãcã. Na Smìlju ne zaborãvljaj! Mòli joj se za dòbru ùdaju, za jedínca kakòvog. Òko njè pùno ih trčè, al svì su tí jãrcevi bògãljčãd, sirotínja, boso'òdci... Mène òpè' ako cèš, ako nècèš priporúçit... Volìla bi da me u molítvi priporúçiš, ko slùžbenicu bòžju, a za pèt-šèst gòdínã produljénja mòg življénja. Đuka vas nekako uradošćen, a stihnut sa sitnim osmjejkom oko usana samo nakratko odgovara:

– Dã, dà, dà... i tò ću... i ovò...

Žurbom prehađa sobu, odlazi u kuhinju, vraća se, izvlači ladice ormara, snosi potrebne stvari.

I obećaje:

– Tèbi, Smìljo, donèť ću štogòd. Kãži: òš marãmu, pregãću, štã li, à? –

– Mèni, sínko, kãku gòd slìčicu, ili medãljicu – opominje ga bab-Mara – ili bãš i pãtrice, vòlja ti. Na spòmèn, znãš, bìlo bi...

Vani – čuje se – učestali koraci i potrk pokoji. Idu na okup kod crkve. Odonud odavna već

plače zvono...

Bližnji rođaci i roditelji prate proštenjare i u sav glas i po stoti im put isporučuju prošnje i molbe. Samo se čuje:

– Ne zaboravljaj, nešto točno, od riječi do riječi –

– Tã znãm, znãm...

– I "Vïrovãnje" ne smïje fãlit...

– Tã kázala si vèc...

Đuka se također konačno spremi, poključa sve zgrade i kuću, ključeve preda bab-Mari i upozori na konje...

– Na njih ne zaboravljajte! –

I krene se...

3. ANALIZA TEKSTA

3.1. Neoakut i mladi naglasci

Posavski govor obilježuje neoakut. Taj se akcent javlja samo na dugim slogovima. Iako se ~ duže zadržava na početku i u sredini riječi, što potvrđuju primjeri kao *mlãdĩh*, *gãcãj*, *zabũnĩmo*, *komẽndijẽ*, u VI. grupi posavskoga govora čuva se i na kraju riječi – *kočijãš*, *jednẽ*, *becãr*, *obišenjãk*, *ženõm*, *čagljigãš*. Pojavljuje se i u onim govorima koji imaju noviju akcentuaciju te ih određuje staroštokavskima. Jedan je od takvih primjera upravo VI. grupa posavskoga govora.

Ivšić ističe kako u mnogim govorima mladi akcenti \ i / „mogu stajati samo na drugom slogu od kraja riječi, te se govori na pr.: *võda* i *rũka*, ali ne: *govõrili* i *kázali*, nego: *govorĩli* i *kãzãli*“ (Ivšić 1913: 146), no VI. grupa govora tek djelomično potvrđuje navedeno jer se govori *nosĩli*, *õtac*, *kázali* (rjeđe *kãzãli*) (Ivšić 1913: 147), ali može potvrditi Ivšićev zaključak kako se „akcenat / razvio prije nego \ “ (Ivšić 1913: 149). Razvoj je tekao tako da se / najprije pojavio „na drugom slogu od kraja ispred akcenta \ na posljednjem slogu, a onda na trećem slogu (i još dalje) ispred \, na pr. *kázali* od *kãzãli*, i onda ispred $\overset{\frown}{}$, na pr. *kázõ* od *kãzõ* ili

náčelník od *náčelnik*“ (Ivšić 1913: 149). Primjeri kao *rúka* (< *rūkà*), *kázali*, *rúkôm*, *kazívô* (rjeđe *kázàli*, *rúkôm*, *kazívô*) pokazuju da VI. grupa govora ima razvijen / akcent u svim položajima te da je njegova uporaba znatno češća. Akcent \ razvio se u dvosložnih riječi ispred starijeg \, a onda i u trosložnih i višesložnih, i to najprije ispred kratkih vokala pa tek onda ispred dugih (Ivšić 1913: 149). U VI. grupi posavskoga govora govori se: *òtac*, *ostô*, *nosìli*, što pokazuje kako se \ pojavljuje samo u dvosložnih riječi gdje se razvio ispred kratkoga vokala¹⁰, dok u ostalim slučajevima nije došlo do pomicanja po pravilima novoštokavske akcentuacije.

Dakle akcent ^ nije se pomaknuo kao \ na drugi slog od kraja riječi (*zatô*, *kakî*, *imô*...), niti se akcent \ pomaknuo kao \ na treći slog od kraja i još dalje (*komšija*, *četiri*, *ogrlimo*), ali se ^ pomaknuo kao / na drugi i treći slog od kraja (*dúšê*, *kérênje*, *izvúčētē*).

Iz navedenoga je očito kako je za prenošenje akcenata karakteristična progresivna metataksa – prenošenje od kraja prema početku riječi, i to na prvi slog ispred naglaska.

3.2. Duljenje vokala ispred sonanta

Kada se u hrvatskome standardnom jeziku nakon ispadanja nepostojanoga *a* vokal nađe ispred dvaju konsonanata od kojih je prvi sonant (*j*, *l*, *lj*, *m*, *n*, *nj*, *r*, *v*), obično se taj vokal produljuje, primjerice *stârca* : *stàrac*. Isto se događa i u posavskome govoru, pa tako i u VI. grupi govora. Akcent \ mijenja se u ^ pa se govori: *sînko* : *sînak*, *pâlca* : *pàlac*, *nôvci* : *nòvācā*¹¹ (Ivšić 1913: 153).

U posavskome se govoru i u riječima bez nepostojanoga *a* samoglasnik ispred spomenutoga skupa suglasnika dulji, Ivšić ističe: „ako je idući vokal kratak, na pr. *žénka* i *žènskī*“, pa tako tumači posavsko *ònda* prema *ònda* u Karadžića (Ivšić 1913: 154).

Osobita je pojava u posavskome govoru da se vokali dulje u krajnjim zatvorenim slogovima ispred sonanta pa se govori: *jesâm*, *temêlj*, *ogrîv*, *jedân*. Ivšić ističe kako se to događa u grupama gdje se govori *òtac* i *ostô* (Ivšić 1913: 156), dakle i u VI. grupi govora.

¹⁰ Ako je uz takvu riječ u rečenici vezanana enklitika, ne dolazi do pomicanja, npr.: *otàc je dōšô*.

¹¹ „Samo se gdjegdje (na pr. u Sičama i Magića Mali) čuje u takom događaju akcentat ~ mjesto ^, na pr. *opânci* (Siče) mjesto *opâncī*“ (Ivšić 1913: 153).

3.3. Naglasak u vezi s proklitikom i enklitikom

Iako postoji neoslabljeno (jako) i oslabljeno (slabo) pomicanje akcenta na proklitiku, za starije je posavske govore karakteristično samo neoslabljeno pomicanje, što znači da proklitika uvijek ima " akcent. Ivšić govori o *skakanju* akcenta navodeći pritom tipove riječi u kojima se ono odvija (Ivšić 1913: 157–159).

Akcent prelazi na proklitiku:

1) ispred imenica ženskoga roda kao što su:

- a) *vòda – vòdē: ù vodu*
- b) *rúka – rúkē: ù rūku*
- c) *žälōst – žälosti: òd žalosti*
- d) *planìna – plàninu: nà planinu*

2) ispred nekih imenica ženskoga roda kao *bâšča: ù bâšči*

3) ispred imenica:

- a) *vâroš – vâroši: ìz vâroši*
- b) *zàpovìd: pò zapovìd*

4) ispred imenica muškoga roda kao što su:

- a) *kàmēn – kàmena: ù kamēn*
- b) *tròšak – tròška: nà trošak*
- c) *bûbanj – bûbnja: nà bûbanj*
- d) *àmbār – àmbāra: ù ambār*

5) ispred imenica srednjega roda kao što su:

- a) *pòlje, brdo: ù polje, ù brdo*
- b) *mēso, sūnce: ù mēso, nà sūncu*

6) ispred nekih zamjenica: *òd ničeg, prèd nama, nà vama*

7) ispred nekih pridjeva: *sûv – sûvo – sùva: nà sūv*

8) ispred nekih glagolskih oblika: *nè znām, nè poznām, nè ubijē.*

Kada je riječ o enklitikama, važno je istaknuti sljedeće: „U svima se onim grupama, gdje se govori *òtac* pored *nosìli* ili *rúka* pored *kāzàli*, govori i otàc i rúkà ispred enklitike, na pr.: mōj je *òtac* dōšō – i: *otàc mi je* dōšō; bolī me *rúka* – i: *rúkà me* bolī“ (Ivšić 1913: 160).

Veznici *da, pa, ako, neka, kad, dok, ko...* obično nisu naglašeni, no kada stoje ispred enklitike dobivaju akcent \, primjerice *dà će dōć, pà se donesē pàmuk, akò ćeš* i sl. Ispred dvosložne enklitike ili ispred više enklitika u starijim¹² govorima slog iza tih veznika dobiva naglasak – *da cè ga odvest, ko dà smo bìli*.

Ako se nađu ispred enklitike, upitne zamjenice *tkò* i *štò* mogu izgubiti svoj akcent te se govoriti „s akcentom \ ili i bez toga akcenta“ (Ivšić 1913: 161): *kò je, štà je, što lì ću*.

Ponekad se i prilog *kàko* ispred zanaglasnice govori *kakò*, primjerice *kakò ću*.

U starijim se govorima i sveza proklitike *ne* s enklitikom *bi* naglašava tako da enklitika dobiva \ akcent¹³ – *ne bì znàli ni živiti*.

3.4. Naglasak zamjenica

Akcent je zamjenica vrlo zanimljiv jer se u brojnim primjerima pojavljuje tzv. dijalektički akcent.

Osobne zamjenice u N jd. imaju neoakut: *jã, tĩ, òn, mĩ, vĩ*. Samo 3. l. jd. ž. roda i s. roda ima akcent kao i u hrvatskome standardnom jeziku: *òna* (uz stariji *onà*), *òno*. U svim ostalim padežima 3. l. jd. ž. roda ima neoakut: *njē, njōj, njũ, s njōm*. U G i D jd. ostalih lica očituju se podudarnosti s akcentom u hrvatskome standardnom jeziku jer se obično govori: *mēne – mēni, tēbe – tēbi, njēga – njēmu*, a s tim se slaže i akcent povratne zamjenice: *sēbe – sēbi*. Neoakut se javlja u I jd. 3. lica: *s njĩm* (m. rod i s. rod), a u 1. licu uvijek stoji *sà mnōm* (< *mnōm*). U G i A mn. također se pojavljuje neoakut: *nãs, vãs, njĩ*. U D, L i I mn. govori se *nãmĩ (nãmã), vãmĩ, njĩmã*, a dužinu Ivšić opravdava analogijom prema L i I mn. imenica m. roda i s. roda (Ivšić 1913: 35). „Prema književnom: *ú me, zá te, zá se* govori se u Posavini obično: *û me, zâ te, zâ se* (na pr. u Komarnici, Živikama, Batrini, Strizivojni, Šiškovcima i drugdje). Gdjegdje se čuje i akcentat *ú me* a gdjegdje i akcent *ũ me*“ (Ivšić 1913: 36).

Posvojne zamjenice i povratno-posvojna zamjenica imaju neoakut u oblicima za m. rod *mōj, tvōj, svōj*, odnosno kratkosilazni akcent i zanaglasnu dužinu u oblicima za ž. rod i s. rod: *mōjã, tvōjã, svōjã; mōjē, tvōjē, svōjē*. „Rijetko se čuje akcentat, koji odgovara

¹² U novijim se govorima u tome slučaju na vezniku pojavljuje akcent \ – *dà će mu dāt* (Ivšić 1913: 160).

¹³ U novijim govorima proklitika dobiva \ akcent: *nè bi ga pītō* (Ivšić 1913: 162).

književnome *mòje* i *mòja* i t. d.“ (Ivšić 1913: 37). Neoakut se pojavljuje i u G i D jd.: *mõg(a)* – *mõmu/mõm(e)*, *tvõg(a)* – *tvõmu/tvõm(e)*, *svõg(a)* – *svõmu/svõm(e)*. U G i D mn. pojavljuju se oblici *nãšēga* – *nãšēmu*, *vãšēga* – *vãšēmu*.

Pokazne zamjenice obično imaju akcent koji odgovara akcentu u hrvatskome standardnom jeziku: *tâj* ili *tî*, *tô*, *tâ*. Međutim javlja se *ovâj*, *onâj*, *ovòga*, *onòga* prema *òvâj*, *ònâj*, *òvoga*, *ònoga* u hrvatskome standardnom jeziku. Također pojavljuju se likovi *ovakî*, *takî*, *onakî* prema „književnim“ *ovakî* (*òvakav*), *takî* (*tàkav*), *onakî* (*onàkav*).

Upitno-odnosne zamjenice imaju ovakav akcent:

kòjî – *kòjē* – *kòjā* umjesto *kòjī* – *kòjē* – *kòjā*,

čijî – *čijē* – *čijā* umjesto *čijī* – *čijē* – *čijā* te

kakî – *kakô* – *kakâ* umjesto *kakī* (*kàkav*).

Zamjenica *što* u I „prema književnom *čīm* govori se samo *čīm*“ (Ivšić 1913: 39).

4. Posavsko, zapadnonovoštokavsko i Daničićevo naglašavanje

4.1. Zapadnonovoštokavsko naglašavanje

Naglasni je sustav hrvatskoga standardnog jezika preuzet iz novoštokavskih govora – istočnonovoštokavskih na prijelomu stoljeća (19/20) kada je kodifikacijskim kanonom smatrana Maretićeva *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1899) te *Rječnik hrvatskoga jezika* (1901) autora Ivana Broza i Franje Ivekovića, djela koja su preuzela Karadžić-Daničićevu akcentuaciju. Međutim ubrzo se uočilo kako postoje razlike između propisane norme i govora izvornih hrvatskih govornika, ponajprije zapadnih novoštokavaca. Tijekom 20. stoljeća akcentolozi su počeli istraživati zapadnonovoštokavsku dijalektološku građu ne bi li pronašli posebnosti u odnosu na istočnonovoštokavski sustav koji je zasnovan na Karadžićevu materinskom tršićkom govoru. Prema mišljenju Stjepana Vukušića preteče su suvremenih normativnoakcentoloških spoznaja Grga Tomljenović¹⁴ i Milan Japunčić¹⁵,

¹⁴ U studiji *Bunjevački dijalekat zaleđa senjskoga s osobitim obzirom na naglas* (1911) kaže: „Otkako je naime izašlo drugo izdanje Vukova rječnika (g. 1852.) nije se više nitko usudio dirnuti u nepogrešivost Vukova

akcentolozi koji su proučavali svoje polazne idiome – govor senjskoga zaleđa, odnosno Like. Među onima koji su uočili nepodudarnosti s Karadžić-Daničićevim prozodijskim sustavom bio je i Stjepan Ivšić – on je u *Današnjem posavskom govoru* istaknuo imenice čiji se akcent ne slaže s Karadžićevim: „Za takve bismo imenice mogli reći da imaju d i j a l e k t i č k i akcenat, no kadšto se takav dijalektički akcenat može čuti na velikom području izvan posavskoga govora, te se Vukov akcenat i ne može uzimati za općeni“ (Ivšić 1913: 233). Većina jezikoslovaca jezgrom hrvatskoga standardnojezičnog naglašavanja danas smatra zapadnonovoštokavsko naglašavanje.

Vukušić u *Nacrtu hrvatske naglasne norme na osnovi zapadnog dijalekta* (1984) ističe zapadni dijalekt, mlađi ikavski kao jezgru zapadnonovoštokavskoga naglašavanja (ZNŠN), što je očito već iz samoga naslova spomenute knjige. S tim idiomom po nekim općim naglasnim sastavnicama naglasno idu i slavonski, južnoistarski, jugozapadnoistarski dijalekt, dubrovački poddijalekt te ijekavski govori u Hrvatskoj i dijelovima BiH. „Ukratko: istraživanjem idioma što su utjecali na hrvatsku književnojezičnu normu utvrdilo se postojanje organskoga zapadnonovoštokavskog naglašavanja, a istraživanjem hrvatske uporabne norme došlo se do spoznaje da je ona prosijavanjem i pročišćavanjem organskoga zapadnonovoštokavskog naglašavanja od svega što je nesustavno, mjesno ili pokrajinsko uobličena kao hrvatsko književnojezično naglašavanje“ (Vukušić 1995: 106). Vukušić navodi dvije skupine obilježja ZNŠN-a: „prva skupina proizlazi iz autonomnog razvoja ustrojstva zapadnog dijalekta, a druga iz autonomnog razvoja samoga naglasnog sustava“ (Vukušić 1984: 121).

4.1.1. Obilježja koja proizlaze iz autonomnoga ustrojstva ZD-a

1. Zbog gubitka dočetnoga *-i* u infinitivu proizlaze u tome obliku silazni akcenti – *tèć(i)*, *trèst(i)*, a doda li se tim glagolima prefiks, akcent se prenosi na početak riječi – *pòteć(i)*, *pòtrèst(i)*. Dakle taj je izgovor nastao procesom *potrèsti* > *potrèst* > *potrêst* >

akcenta. Akcenti, što ih je Vuk postavio, vrijedili su a još i danas vrijede – kao kanon – za štokavštinu. Ne mislim ovime reći, da Vukova akcentuacija ne bi bila dobra, nego da i u njoj, kao što u svemu ljudskome, može biti, a i ima pogrješaka. Vrijeme dakle mora i to ispraviti i dopuniti. Tome pomoći moguće je samo tako ako se valjano ispita akcent štokavačkih dijalekata“ (Nav. prema Vukušić 1984: 119).

¹⁵ U studiji *Osobine bunjevačkoga govora u Lici* (1912) kaže: Što se tiče akcenta, to moram reći, da nalazimo ne samo riječi s različitim akcentom od književnoga (tj. Vuk-Daničićeva, op. S. V.) nego i mnoge oblike kako u deklinaciji tako u konjugaciji“ (Nav. prema Vukušić 1984: 120).

pòtrĕst > *pòtrĕsti*, iz čega se očituju četiri razvojne faze: polazna staroštokavska, akutska, monotonijska i novoštokavska. U Karadžić-Daničićevu sustavu nalaze se likovi *potèći*, *potrésti*. To pretpostavlja samo dva razvojna stupnja: *potrĕstĩ* > *potrésti* – polazni staroštokavski i novoštokavski. Iz spomenute pokrate infinitiva proizlazi i glagolski pridjev radni tih glagola: *tĕkao* – *tĕkla* – *tĕklo*, *trĕsao* – *trĕsla* – *trĕslo*, odnosno u Karadžić-Daničićevu sustavu *tĕkao* – *tĕkla* – *tĕklo*, *trĕsao* – *trĕsla* – *trĕslo*, te silazni akcent infinitiva glagola *îc*, *dôc*, *nâc* i preneseni u oblicima nastalim prefiksalsnom tvorbom *izâc*, *nàdôc*.

2. U glagola s kratkouzlaznim akcentom kao *bròjiti*, *dìžati* pojavljuje se samo, zbog gubitka dočelnoga *-i*, nepreinačen akcent glagolskoga priloga sadašnjeg – *bròjĕć(i)*, *dìžĕć(i)*. Inače glagolski prilog sadašnji ima akcent jednak 3. l. mn. prezenta.

3. Povučeni akcent drugoga i trećega lica jednine aorista – *zàvĕmũ*, *zàpĭtã*.

4. Proširenje akcenatskih odnosa četvrte glagolske vrste na glagole s *-jeti*, što je prouzročeno ikavskim izgovorom glasa *ě*: *poživjeti* – *pòživĭm*, *zaželjeti* – *zàželĭm* (Vukušić 1984: 121–122).

4.1.2. Obilježja koja proizlaze iz prednovoštokavskoga naglasnog stanja

1. Redovita uporaba akcenata *lòmĭmo* – *lòmĭte*, *ĉitãmo* – *ĉitãte* u priopćajnome ustrojstvu, dok se samo u stilističkome, ali vrlo rijetko, rabe preinačeni akcenti *lomĭmo* – *lomĭte*.

2. Glagoli na *-ati* i *-ovati/-evati* koji imaju kratkouzlazni akcent na pretposljednemu slogu infinitivne osnove (*dìžati*, *kupòvati* i sl.), u glagolskome pridjevu radnom imaju nepovučeni akcent u oblicima ženskoga i srednjega roda (*dìžala* – *dìžalo*, *kupòvala* – *kupòvalo*), odnosno povučeni u oblicima muškoga roda (*dřžao*, *kùpovao*). U Karadžić-Daničićevu sustavu javlja se povučeni akcent u svim rodovima. „Smatramo da će hrvatska naglasna norma potvrđivati naglaske ZNŠN s naglasno ujednačenim oblikom za muški rod s onima za ženski i srednji (...) To je u skladu s prednovoštokavskim naglasnim stanjem ZD i s tendencijom pojednostavljivanja naglasnog sustava dokidanjem preinaka“ (Vukušić 1984: 122).

3. Neodređeni oblik pridjeva – kratkouzlazni akcent u dvosložnome obliku za ženski rod prema kratkosilaznome u muškome rodu, odnosno dugouzlazni u odnosu prema dugosilaznome: *zdrāv – zdràva – zdràvo i zdràvo, hlâdan – hlâdna – hlâdno i hlâdno*.

4. Kraćenje sloga u dugoj množini, ispred *-ov/-ev*: *vàlovi, stričevi...* Iako se pojavljuju i nepokraćeni likovi, pokraćenima treba dati prednost – kodificirati ih kao jedine ili kao prve likove dvostrukosti.

5. Kraćenje sloga umanjenica nastalih od hipokoristika te sloga imenica tvorenih sufiksom *-ica*: *béba – bèbica, séka – sèkica, odrpánac – odrpànica*.

6. Dvosložne imenice na *-ost* imaju uzlazni akcent (kao neodređeni oblik pridjeva za ženski rod): *gìpkōst, kròtkōst...* U Daničića samo: *gìpka, gìpkōst*.

7. Naglasci brojeva: u G *dvàjū, dvìjū, četirìjū...* u DLI *trìma, četirìma...* U Daničićevu sustavu pojavljuju se dugouzlazni akcenti u G te kratkouzlazni na prvom slogu u DLI: *četirìjū, četirìma* (Vukušić 1984: 122–123).

4.1.3. Obilježja koja proizlaze iz sustavne tendencije pojednostavljivanja

U skladu s pojednostavljivanjem sustava ukidaju se alternacije – ponajprije u priopćajnome ustrojstvu, a ponekad i u stilističkome. Također izbjegavaju se i ondje gdje postoji mogućnost njihova razvijanja, primjerice u imenica tipa *zadàtak, počétak* koje u G mn. imaju silazni naglasak na unutaršnjemu slogu (v. Vukušić 1984: 123–125).

4.1.4. Ostala obilježja

1. Odsutnost zanaglasnih dužina u prezentskih nastavaka *-em, -jem* ako ispred njih stoji uzlazni akcent¹⁶ (*plètem, vúčem* itd.), u naglasnih jedinica *šèboj, lópov*, u pridjevskome liku *cjèlcat, pùncat* i sl., u imenica na *-lja/-ilja* u nekim govorima (*pràlja, dòjilja* i sl.).

2. Veća otvorenost prema silaznome tonu u nepočetnome slogu.

3. Nema prenošenja naglasaka s kosih padeža množine na proklitiku (Vukušić 1984: 125).

¹⁶ Osim u 3. l. množine – *plètū, vúkū*.

4.2. Posavski govor prema zapadnonovoštokavskome i Daničićevu naglašavanju

4.2.1. Imenice muškoga roda

O duljenju vokala ispred sonanta već je bilo govora (v. str. 20). Ovdje treba dodati kako imenice tipa *nòvac – nòvca* imaju množinu *nòvci – nòvācā* i u posavskome govoru i u hrvatskome standardnom jeziku, a prema tome je u posavskome govoru izvedeno i *mômci* naspram standardnoga *mòmci*¹⁷. Imenice tipa *nôž – nóža, sèljak – seljāka, gospòdar – gospodāra, pûtnīk – pûtnīka* izgovaraju se u posavskome govoru kao *nôž – nóža, seljāk – seljāka, gospodār – gospodāra, pûtnīk – pûtnīka*. Posavski V jd. *jùnāče, gòspodāru* odgovara akcentu u hrvatskome standardnom jeziku, kao i V mn. *jùnāci, dèčāci, krīžāri*: „Vokativ. Imenice s nagl. na zadnjem slogu osnove imaju naglasak kao u N mn. rjeđe (zastarjele) likove s čelnim naglaskom, npr. *gospodāri* i *gòspodāri, junāci* i *jùnāci, Hercegòvci* (uz *Hèrcegòvci*) i *Hèrcegòvci, pomoćnici* i *pòmòcnīci, vojnīci* i *vòjnīci*“ (Barić i suautori 2005: 116).

U posavskome se govoru u N mn. uz „književne“ naglaske pojavljuju i drukčiji: *tròškovi* i *troškòvi, klīnovi – klinòvi*. U imenica tipa *bròd – bròda* prema N mn. posavskoga govora *brodòvi, postòvi, rodòvi* i sl. moguće je objasniti razvoj naglasaka u N mn. u hrvatskome standardnom jeziku. Za imenice kao *sīn – sīna* karakteristično je prema Ivšiću kraćenje naglasaka u dugoj množini te se u posavskome govoru govori *sīnovi, stānovi*. Takvi su pokraćeni likovi obilježje ZNŠN-a (v. 4.1.2 pod 4). Međutim Ivšić je istaknuo kako neke imenice toga tipa mogu imati i / akcent, primjerice Karadžić bilježi *válovi*, no u posavskome govoru taj se akcent rijetko javlja, štoviše zabilježio je samo *pánjevi* od *pānj – pānja* (umjesto *pānj – pānja* u Karadžića): „U Posavini se govori *dīl – dīla, gròzd – grozdā (gròzda), pūž – pūža, žūlj – žūlja*, te zato pl.: *dīlòvi (dīlovi), pūžèvi (pūževi)* i *žūljèvi (žūljevi)* odgovaraju pl. *nōžèvi (nóževi)* od *nôž – nóža*, a pl. *grozdòvi (gròzdovi)* pluralu *snopòvi (snòpovi)* od *snòp – snopà (snòpa)*“ (Ivšić 1913: 224). Iz navedenoga proizlazi kako je N mn. primarno obilježen skraćivanjem sloga ispred *-ov/-ev*, a tek se sekundarno tom slogu mijenja intonacija, i to pod utjecajem imenica tipa *pūt – pūta*. Likove s promijenjenom intonacijom bilježi Daničić: *stānovi, lístovi, klásovi*. U standardnome jeziku ovaj je problem potpuno nesređen. Naime normativni priručnici donose različita rješenja – od priznavanja dvostrukosti nekih imenica (Barić i suautori, 1991) do nesustavnih jednostrukih rješenja (Šonje, 2000; Anić, 1991).

¹⁷ U Vuka *mòmci* i *mòmci* (Ivšić 1913: 218).

„Kolebanja su brojna, sa sinkronijskoga stilističkog gledišta inačice nisu izdiferencirane pa ne možemo npr. tvrditi da se oblici poput *lětovi* ili *pùtovi* deregionaliziraju ako glase *létovi*, *pútovi*? Krajnost je pak Vukušićevo stajalište da je u zapadnome novoštokavskom naglašivanju dugouzlazni naglasak u množini tog tipa rubna pojava koja se uz dosljedno poštivanje jedinstvenih mjerila dade i zanemariti. (Vukušić 1975–1976: 26) Svoj zahtjev za reformom akcenatske kodifikacije Vukušić temelji na pokusu sa 6 biranih informanata među kojima je i on sam“ (Delaš 2013: 106).

Kada je riječ o G mn., svi primjeri s / akcentom na pretposljednem slogu (*pásā, kónjā, ljúdi...*) u posavskome govoru imaju ~ ili ^ na posljednjemu slogu – *pāsā/pāsā*¹⁸ itd. U nekih se imenica u G mn. akcent premješta prema kraju: *nokātā (nòkti)*, *lakātā (lâkti)*, *sinòv (sìnovi)*. Od tih se likova razvijaju novoštokavski likovi *nokátā, lakátā, sinóvā*, kodificirani u Karadžić-Daničićevu sustavu. U hrvatskome standardnom jeziku takvi likovi, koji su odraz starijega stanja, pojavljuju se ponekad jer se uglavnom javljaju likovi bez alternacije: *sìnōvā, nòkātā*. Prvi odgovaraju Karadžićevu liku *prijatéljā*, a tu je svakako zanimljivo istaknuti kako je Ivšić zabilježio samo lik *prìjatēljā* (Ivšić 1913: 229). Imenice kao *òtac – òca, lònac – lónca, tèret – tèreta* imaju G mn. *òtācā*¹⁹, *lònācā, kòsācā, nòvācā*²⁰, *tèrētā* – očito je kako u tome nizu nema alterniranih likova, što se ne može reći za isti u hrvatskome standardnom jeziku. Posavski genitivi *vrānācā, pijānācā* pokazuju razvoj ~ > ^ : *pijānācā > pijānācā > pìjānācā*.

Imenice koje u G jd. imaju \ akcent na pretposljednem slogu (*kònja, vòla, òca, živòta...*), u L i I mn. ako završavaju na -i izgovaraju se u posavskome govoru ovako: *na kònjī, nà volī, s dublèci; s konjī, sa svjedocī*. One imenice koje u G jd. imaju / akcent na pretposljednem slogu (*nóža, vránca, udóvca...*), u L i I mn. imaju akcent: *s nòžī, s kòlcī, na vrāncī, po kućārī* (Ivšić 1913: 231). Likovi *sinòvma, gradovìma* i sl. (v. Ivšić 1913: 232–233) pokazuju alternacije Daničićeva tipa.

4.2.2. Imenice srednjega roda

Imenica *voće* u posavskome govoru izgovara se *vočē, vočë, vòcē*, a najčešće *vòce*, što odgovara akcentu u hrvatskome standardnom jeziku. Zanimljivo je da Ivšić ne bilježi izgovor

¹⁸ Ponegdje se javlja isti akcent kao i u hrvatskome standardnom jeziku (v. Ivšić 1913: 225).

¹⁹ Ivšić u fusnoti 3 navodi kako neki štokavci govore i *otācā*, dakle s akcentom koji odgovara akcentu hrvatskoga standardnog jezika (Ivšić 1913: 226).

²⁰ Samo je u Brodu zabilježeno *novācā* (Ivšić, isto).

prema Karadžićevu *võće* (Ivšić 1913: 245). Također u imenica kao *násēlje*²¹, iako takvih primjera nema mnogo zabilježenih, otkriva se podudarnost posavskoga govora i hrvatskoga standardnog jezika, odnosno nepodudarnost s Karadžićevim *pròčēlje* (Ivšić 1913: 247) jer djelovanjem progresivne metatakse od posavskoga *prōčēljē* i *zāčēlja* nastaje *próčēlje* i *záčēlje*. Iz tablice 1. očito je kako se ipak neki Karadžićevi akcenti podudaraju s akcentima hrvatskoga standardnog jezika dok se isti razlikuju od posavskih i obrnuto.

PG	Karadžić	HSJ
pròljeće	pròljeće	pròljeće
jũne – jũneta	jũne – jũneta	jũne – jũneta
crívo/crívo	crijèvo	crijèvo
dōba/dōba	dōba	dōba
křme/křmeta	křme	křme – křmeta
mōre/mōrje	mōre	mōre
prálo	–	–
ũvo	ũho	ũho
krstopũcē(ě)	križòpuće	krstòpũće
imānje	imánje	imānje
pòstānje	postánje	postánje
křstā	křsta	křsta

Tablica 1.

Prema književnome akcentu riječi *jùnāštvo* u posavskome govoru očekuje se *junāštvo*, no Ivšić nema pouzdane potvrde za to. Štoviše, zabilježio je *junāštvo* (I jd. *junāštvõm*), *poglavárstvo* – akcente koji odgovaraju današnjim akcentima hrvatskoga standardnog jezika. Genitiv množine *dřvā*, *nebēsā*, *imēnā*, *krilā* odnosno *dřvā*, *nebēsā*, *krilā* također pokazuje razvojni put do standardnoga *dřvā*, *nebēsā*, *iménā*, *krilā*. Međutim N i A mn. izgovaraju se kao *nebesā*, *imenā* s tek jednim zabilježenim *nebēsa*, što ukazuje na činjenicu da povlačenjem neoakuta na prethodni slog ostaje na posljednjem slogu duljina koje u hrvatskome standardnom jeziku nema, dok bi primjer *krilā* značio ~ > /, a takav razvoj nije moguć.

²¹ S tim u vezi valja spomenuti glagolske imenice s takvim naglaskom. Naime takve imenice imaju osobit akcent: *grāđēnjē*, *pītānjē*, *oblāčēnjē*, „jer im se akcenat udešava prema ptc. preter. pas. (ispor. *grāđē(ě)n* i *pīsān*)“ (Ivšić 1913: 247). Međutim Ivšić je zabilježio i primjere kao *pītānjē*, *vīkānje*.

Duljine u posavskome govoru, a kojih nema u hrvatskome standardnom jeziku, javljaju se i u sljedećim primjerima:

a) N i A množine: *sèlā, pèrā, rèbrā, sèdlā, vretènā, rešètā, krilā, pīsmā, propèlā, rebārcā...*

b) L i I množine: *sèlī, pèrī, rèbrī...*

c) imenice na *-je* kao *lišćē* (duljinu potvrđuju i primjeri kao *vesēljē²², pečēnjē*).

Imenice tipa *pīsmo – pīsmā – pīsāmā* (dakle s nepostojanim *a* u G mn.) u posavskome govoru imaju G mn. *pīsāmā*, što znači da se lik u hrvatskome standardnom jeziku može objasniti metatonijom ($\sim > \wedge$). Međutim neki akcentolozi ističu kako se u imenica toga tipa pojavljuje dugouzlazni akcent u G mn., dakle jednako kao i u imenica bez nepostojanoga *a* (tipa *vīno – vīnā*) pa imamo: *pīsāmā, kúmstāvā* te da treba istaknuti upravo tu uzlaznu intonaciju²³ (Vukušić 1984: 42).

4.2.3. Glagoli

Opisani zapadni izgovor glagola tipa *pòvūci* (v. 4.1.1. pod 1) ima uporište u Ivšičevoj naglasnoj teoriji. Gubljenjem dočetnoga *-i* u infinitivu na mjestu prednaglasne dužine nastaje \sim , a isto se događa i gubljenjem naglašenoga poluglasa (Ivšić 1911: 182, 188). Upravo postojanje neoakuta važan je stupanj u Vukušićevu opisu razvoja akcenata ZD-a. Ističući naglasnu bliskost po ustrojstvu, umjesto naglasne bliskosti po razvojnome stupnju pri čemu se razlikuje staroštokavsko i novoštokavsko, Vukušić razlikuje zapadnonovoštokavsko od istočnonovoštokavskoga jer „u jedan krug idu likovi $ozēpstī > ozēpst > ozēpst > òzēpst$ i $òzēpsti$, a u drugi $ozēpstī$ i $ozēpsti$ (...) A to znači da smo se izborom likova $òzēpsti$ i $òzēbla$ kao reprezentativnih likova naglasne norme odlučili i za budućnost likova $ozēpst$ i $ozēbla$. Jednako izbor likova $zadržīm$ znači i izbor sljedeće razvojne faze lika $zadržīm$. Hrvatska naglasna norma pokazuje baš takav unutrašnji razvoj i takvu koherenciju“ (Vukušić 1984: 132). Neki akcentolozi danas smatraju kako spomenuti genetski razlozi nisu dovoljni za

²² Zabilježen je izgovor kao i u hrvatskome standardnom jeziku – *vesēlje* (Ivšić 1913: 243).

²³ Takva se uzlazna intonacija zagovara u imenica muškoga roda u kojih se u G mn. javlja silazni naglasak na unutarnjemu slogu: *zadātākā, Dalmatīnācā*. „Iako je ona u većine informanata silazna, trebalo bi ipak kao normu prihvatiti uzlaznu intonaciju, kakva je utvrđena u S“ (Vukušić 1984: 31). Osim što se u tome slučaju nameće rješenje koje potvrđuje manjina, očito je kako se metatonija zagovara i u primjerima kada se ne javlja problem silaznosti nepočetnoga sloga.

razdvajanje zapadnonovoštokavskoga od istočnonovoštokavskoga. Primjerice Kapović ističe djelovanje inovativnoga pravila u kajkavskim i čakavskim govorima po kojemu infinitivni nastavak (-*ti/-ći*) ne može biti naglašen. „U cijelom je kajk., te u dijelu čak. i štok., to pravilo prošireno i na glagolske pridjeve radne 1. glagolske vrste koji završavaju na suglasnik, a u kajk. i manjem dijelu čak. i štok. i na glagolske pridjeve radne općenito“ (Kapović 2008b: 32).

Vukušićevo oslanjanje na Ivšićevu teoriju očituje se i pri određivanju akcenta glagolskoga priloga sadašnjeg u ZD-u (v. 4.1.1. pod 2) jer sam navodi kako je to pravilo utvrdio upravo Ivšić (v. Vukušić 1984: 134). U hrvatskome standardnom jeziku prisutni su likovi i s akcentom trećega lica množine prezenta i s akcentom infinitiva. Prema *Hrvatskoj gramatici* (2005) većinom prvi, a u glagola s dugouzlaznim akcentom u infinitivu te dugosilaznim u istom slogu 3. l. mn. prezenta dopustivi su dubletni oblici (v. Barić i suautori 2005: 244), no ne i u Anićeve rječniku (2006) gdje su u takvim slučajevima isključivo zabilježeni akcenti infinitiva: *hválēci, mlátēci, pišūci*.

Ivšić ističe kako je u posavskome govoru akcent aorista češće nego u „književnome govoru“ na prvome slogu riječi (Ivšić 1913: 89). Tako aoristi glagola druge, treće i pete vrste imaju povučeni akcent u 2. i 3. l. jednine, kao i u ZD-u (v. 4.1.1. pod 3), a na to su utjecali prijelaz infiksa -*nu-* u -*ni-* i ikavizam, odnosno izjednačavanje s akcentima glagola četvrte vrste. „To je sjajno mjesto izvođenja naglaske iz jezičnog ustrojstva. Samo je čudno donekle što Ivšić nije išao i korak dalje te iz ikavizma izveo i naglaske prezenta kao što su *pòletīm, izgorīm, dòživīm, òtřpīm*“ (Vukušić 1984: 133). U hrvatskome standardnom jeziku mnogo glagola u tim dvama licima ima povučeni akcent (v. Barić i suautori 2005: 238–239).

4.2.4. Pridjevi

U posavskome govoru akcent neodređenoga oblika pridjeva za ženski rod nije se izjednačio sa srednjim rodом, no srednji se rod u nekim primjerima izjednačio sa ženskim, recimo *lakò/làko, mokrò/mòkro* i sl. Budući da je ujednačavanje ženskoga roda sa srednjim rodом karakteristično za Karadžić-Daničićev sustav, Vukušić izostanak takvoga ujednačavanja smatra zajedničkim obilježjem posavskoga govora i ZNŠN-a. Opisujući akcent pridjeva Ivšić je navodio i alternacije u nekim padežima. Iako nije zabilježio podatke za sve

padeže, Vukušić smatra kako se alternacije koje sam bilježi u ZNŠN-u uglavnom podudaraju s posavskima. U zajedničkome posavsko-zapadnonovoštokavskom modelu koji iznosi Vukušić posavski se likovi A jd. i N mn. ž. roda razlikuju od onih u ZNŠN-u. U akcenatskim tipovima koje navodi ti likovi imaju u posavskome govoru silazni akcent: *bòsu, bòse; čistu; mòkru, mòkre; mlâdu, mlâde; glâdnu, glâdne*, dok se u ZNŠN-u javlja spori, odnosno kratkouzlazni akcent u prva tri tipa te dugouzlazni u preostala dva (v. Vukušić 1984: 134). Na kraju je zaključak:

„Naglašavanje je neodređenog oblika pridjeva sigurno jedno od najsloženijih pitanja naše naglasne norme. Zato će ona u ponečem morati stalno biti elastična, ali su izvan svake sumnje na osnovi ZD, PG i dubrovačkog poddijalekta, njena konstanta uzlazni naglasci u ženskom rodu, npr. zdrava, bistra, mòdra, kròtka, dúzna, téška, tj. neizjednačenost ženskog roda sa srednjim“ (Vukušić 1984: 135).

Ivšić je na kraju poglavlja o pridjevima zabilježio one čiji se akcenti razlikuju od onih u Karadžićevu sustavu (Ivšić 1913: 53). Koliko se oni podudaraju s akcentima u hrvatskome standardnom jeziku, vidljivo je iz tablice 2.

PG	Karadžić	HSJ
màđarskī	màđarskī	màđarskī
mālēn/màlen	màlen	màlen
òbīlan	òbilan	òbīlan
pītom	pītom	pītom
pòštēn/pòšten	pòšten	pòšten
pòvoljan	pòvōljan	pòvōljan
pràvedan	pràvedan	pràvedan
samovòljan – samovòljno	sàmovōljan	sàmovoljan
umòran – umòrno	ùmōran	ùmōran
úzak – úsko	ùzak	ùzak – ùsko
vàljān	vàljān	vàljān
vèlik	vèlik	vèlik
víran – vírno	vjèran i vjêran	vjéran
žéljan – željno	žèljan	žèljan

Tablica 2.

5. Zaključak

Duka Begović roman je u kojemu se ogleda šokački mentalitet i *šokàčka rìč*, stoga je izvrstan predložak za proučavanje leksičkih, sintaktičkih, ali i akcenatskih značajki slavonskoga dijalekta.

Ogled naglasaka posavskoga govora načinjen prema Ivšićevu modelu na ulomcima Kozarčeva romana svjedoči o slavonskome staroštokavskom govoru čiji je naglasni sustav peteroakcenatski. Uz četiri naglasaka koja se pojavljuju u hrvatskome standardnom jeziku, među kojima su dva mlada akcenta (\ i /), česta je pojava u dugim slogovima i neoakut, koji je dobro očuvan u svim položajima riječi (*mlādīh, zabūnīmo, bečār*). Prema Ivšićevu navodu stare akcentuacije u kojoj se uopće ne pojavljuju spomenuta dva mlada akcenta nigdje u posavskome govoru nema, a s obzirom na to da se neoakut razvija u novoštokavski dugosilazni akcent te da su spomenuti poludugi i tromi akcent potpuno nevažni za VI. grupu (i uopće su tek rubna pojava u posavskome govoru), inventar se posavskoga govora ne razlikuje mnogo od inventara zapadnonovoštokavskoga naglašavanja.

O starosti VI. grupe govora ne svjedoči samo neoakut nego i čuvanje staroga mjesta akcenta:

a) Ivšić je istaknuo kako mlađi naglasci mogu stajati samo na pretposljednemu slogu riječi, no u VI. grupi pojavljuju se primjeri koji to opovrgavaju – *kázali*. Takvi primjeri pokazuju novije stanje i češće se pojavljuju, no to ne znači da su u potpunosti potisnuli starije jer, iako rjeđe, čuje se još i *kāzàli*. S tim u vezi važno je istaknuti da je akcent vezan uz enklitiku pa će *rúka* i *òtac* ispred enklitike biti *rūkà* i *otàc*.

b) dugouzlazni je akcent na pretposljednemu slogu prevladao i ispred kratkih i ispred dugih samoglasnika pa se govori *rúka* i *dúšē*, no s kratkouzlaznim akcentom to nije slučaj. Kratkouzlazni je prevladao samo ispred kratkih samoglasnika pa se govori *òtac*, *žèna* i sl. Budući da nije prevladao ispred dugih samoglasnika govori se *ostô*, *imô* umjesto *òstô*, *imô*.

c) silazni su se naglasci najduže održali na starome mjestu kada su se nalazili na unutarnjemu slogu iza kratkoga sloga, primjerice *divôjka*, *nosìli*.

d) riječi koje na prvome slogu imaju silazni naglasak, u posavskome govoru i u hrvatskome standardnom jeziku uglavnom imaju isti naglasak – *dògađaji*, *snàšo*.

e) u VI. grupi govora čuva se tzv. dijalektički naglasak – *ônda, bîlo, mǝjē*.

Upravo staro mjesto akcenata otkriva razvojni put u novoštokavskim govorima, primjerice *vražjî > vrážjî*. „Taj nam primjer pokazuje da se pokrata u takvih pridjeva izvršila još u prednovoštokavskom razdoblju, tj. *vrâg – vražjî* prema prednovoštokavskom stanju Daničićeva idioma *vrâg – vrážjî*. Odatle onda i današnje novoštokavske razlike: *vražjî, vùčjî, zèčjî* (ZNSN i NPG) prema *vrážjî, vúčjî, zéčjî* (DN)“ (Vukušić 1984: 131).

Uzmemo li u obzir akcenatsku bliskost po ustrojstvu umjesto akcenatske bliskosti po razvojnome stupnju, očito je kako posavski govor podupire zapadnonovoštokavsko naglašavanje. Slavonski dijalekt, a time i posavski govor, ima veliku važnost jer primjeri u kojima nije došlo do novoštokavskoga pomicanja akcenta omogućuju utvrđivanje razvojnoga puta akcenata u zapadnonovoštokavskim govorima. Podudarnost posavskoga govora s Karadžić-Daničićevim sustavom očituje se u onim likovima koji pokazuju isti razvojni stupanj, a riječ je o starijim likovima gdje su očuvane alternacije koje se inače u zapadnonovoštokavskome naglašavanju dokidaju. Akcenatska preklapanja posavskoga govora s jednim i drugim sustavom logična su jer riječ je o štokavskim govorima. Međutim važno je istaknuti da su ipak brojnija preklapanja posavskoga govora sa zapadnonovoštokavskim naglašavanjem, iz čega proizlazi kako je posavski govor sučinitelj naglasne norme hrvatskoga standardnog jezika.

6. Literatura

Anić, Vladimir. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber. 2006.

Anić, Vladimir – Goldstein, Ivo. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Novi Liber. 2000.

Anić, Vladimir – Silić, Josip. *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber. 2001.

Auburger, Leopold. „Razlikovna prozodija ili umišljanje?“. *Jezik* 48 (2001), str. 148–153.

Babić, Stjepan. „O Daničićevu naglasnom sustavu kao sustavu“. *Jezik* 15 (1967), str. 150–157.

- Babić, Stjepan. „Hrvatska norma i srpski književni jezik“. *Jezik* 39 (1991), str. 1–32.
- Babić, Stjepan. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku: nacrt za gramatiku*. Zagreb: HAZU, Globus. 1991².
- Babić, Stjepan i suautori. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: nacrti za gramatiku*. Zagreb: HAZU, Globus. 1991.
- Babić, Stjepan – Finka, Božidar – Moguš, Milan. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga. 1996⁴.
- Badurina, Lada – Marković, Ivan – Mićanović, Krešimir. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Matica hrvatska. 2008.
- Barić, Eugenija i suautori. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena – Školske novine. 1999.
- Barić, Eugenija i suautori. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga. 2005.
- Belić, Aleksandar. *O različitim pitanjima savremenog jezika*. Beograd. 2000.
- Brabec, Ivan – Hraste, Mate – Živković, Sreten. *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga. 1958³.
- Brozović, Dalibor. „O Stjepanu Ivšiću kao slavenskom i hrvatskosrpskom akcentologu“. U: *Zbornik u čast Stjepana Ivšića*. Zagreb. 1963: 25–35.
- Brozović, Dalibor. „Štokavsko narječje“. U: Babić, Stjepan. *Jezik*. Školski leksikon, knj. 12. Zagreb: Panorama. 1965: 265–273.
- Brozović, Dalibor. *Standardni jezik*. Zagreb: Matica hrvatska. 1970.
- Brozović, Dalibor. „Uz jedno vrijedno, ali i kontroverzno akcentološko djelo razmišljanja o genezi, sustavu i normi“. *Jezik* 19 (1971), str. 123–139.
- Brozović, Dalibor. „Aktualna kolebanja hrvatske jezične norme u slavenskome i europskome svjetlu“. *Jezik* 45 (1998), str. 161–200.
- Brozović, Dalibor – Ivić, Pavle. *Jezik, srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža". 1988.

- Čorkalo, Katica. „Krilata vožnja Đuke Begovića u neizvjesnost i rezignaciju“. U: *Slavonica*. Vinkovci: Ogranak Matice hrvatske Vinkovci. 1993: 145–155.
- Damjanović, Stjepan. „Predgovor“. U: *Đuka Begović*. Vinkovci: Riječ. 1997: 7–13.
- Daničić, Đuro. *Mala srpska gramatika*. Beč. 1850.
- Daničić, Đuro. *Oblici hrvatskoga ili srpskoga jezika* (prir. T. Maretić), Zagreb. 1892⁸.
- Daničić, Đuro. *Akcenti u glagola*. Zagreb: JAZU. 1896².
- Daničić, Đuro. *Akcenti u imenica i pridjeva*. Zagreb: JAZU. 1913².
- Daničić, Đuro. *Srpski akcenti* (priredio M. Rešetar), Srpska kraljevska akademija, Beograd – Zemun. 1925.
- Delaš, Helena. *Hrvatska prekriptivna akcentologija*. Zagreb: Pergamena. 2013.
- Finka, Božidar – Šojat, Antun. „O slavonskom dijalektu ekavskoga izgovora u okolici Vinkovaca“. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Vol. 2, No. 1 (1973), str. 7–19.
- Garde, Paul. *Naglasak*. Zagreb: Školska knjiga. 1993.
- Ham, Sanda. „Jezik Ivana Kozarca“. *Jezik* 43 (1996), br. 3, str. 81–91.
- Hamm, Josip. *Kratka gramatika hrvatskosrpskog književnog jezika za strance*. Zagreb: Školska knjiga. 1967.
- Ivić, Pavle – Lehiste, Ilse. *O srpskohrvatskim akcentima* (prir. Dragoljub Petrović), Sremski Karlovci – Novi Sad. 2002.
- Ivšić, Stjepan. *Prilog za slavenski akcentat*. *Rad JAZU* (1911), br. 187, 133–208.
- Ivšić, Stjepan. *Današnji posavski govor*. *Rad JAZU* (1913), br. 196 (I), 124–254, br. 197 (II), 9 – 138).
- Ivšić, Stjepan. *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*. München. 1971.
- Ivšić, Stjepan. *Slavenska poredbena gramatika*. Zagreb: Školska knjiga. 1970.

- Ivšić, Stjepan – Kravar, Miroslav. *Srpsko-hrvatski jezik na pločama*. Zagreb. 1955.
- Jonke, Ljudevit. „Pravopisna komisija o akcentima“. *Jezik* 6 (1957), str. 33–37.
- Jonke, Ljudevit. „Akcentatska problematika hrvatskosrpskoga književnog jezika danas“. *Jezik* 9 (1961), str. 1–7.
- Jonke, Ljudevit. *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb: Znanje. 1965².
- Jozić, Željko. „Najstariji naglasni tip posavskoga govora danas“. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (2004), knj. 30, str. 73–83.
- Kapović, Mate. „Razvoj starih dugih samoglasa u hrvatskom i ostalim slavenskim jezicima“. *Filologija*, 41 (2003), str. 51–82.
- Kapović, Mate. „O naglasku u staroštokavskom slavonskom dijalektu“. *Croatica et Slavica Iadertina* (2008a), str. 115–147.
- Kapović, Mate. „Razvoj hrvatske akcentuacije“. *Filologija*, 51 (2008b), str. 1–39.
- Kapović, Mate. „O naglasku e-glagolâ u zapadnoj Posavini“. *Croatica et Slavica Iadertina* (2009), str. 107–121.
- Karadžić, Vuk Stefanović. *Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskim riječima*, Beograd: Štamparija Kraljevine Jugoslavije. 1935⁴.
- Klaić, Bratoljub. *Rječnik stranih riječi – tuđice i posuđenice*. Zagreb: Matica hrvatska. 1990.
- Kolenić, Ljiljana. „Slavonski dijalekt“. U: *Hrvatski jezik*. Opole. 1998: 205–215.
- Lisac, Josip. *Hrvatska dijalektologija. 1, Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga. 2003.
- Maretić, Tomo. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb. 1931².
- Matasović, Ranko – Jojić, Ljiljana (ur.). *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber. 2002.

Matica hrvatska – Matica srpska. *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika*, Zagreb – Novi Sad. 1960.

Peco, Asim. *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*. Beograd: Naučna knjiga. 1988.

Pranjković, Ivo. „Fonološki i sintaktički opis u prvim slavonskim gramatikama“. *Rad. Zavoda slav. filol.*, 27 (1992), str. 125–135.

Pranjković, Ivo. „Za demokratizaciju hrvatske ortoepske norme“. *Jezik i demokracija* (zbornik radova). Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu. 2001.

Pšihistal, Ružica. „Zatvoreni obzor Kozarčeva Đuke“. U: *Satir nije divji čovik*. Osijek: Ogranak Matice hrvatske u Osijeku. 2011: 263–282.

Samardžija, Marko (prir.). *Norme i normiranje hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska. 1999.

Samardžija, Marko. *Hrvatski jezik 4, udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga. 1998.

Samardžija, Marko. *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska. 1997.

Silić, Josip. „Hrvatski jezik kao sustav i hrvatski jezik kao standard“. *Riječki filološki dani*, (zbornik radova) I. 1996: 187–193.

Silić, Josip – Pranjković, Ivo. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga. 2007².

Starčević, Šime. *Nòvâ ricsôslovica ilîricskâ vojnicsoj mladosti krajicsnoj poklonjena*. 1812.

Škarić, Ivo. „Pledoaje za govor organski i govor standardni“. *Jezik* 25 (1977), str. 33–42.

Škarić, Ivo. „Hrvatski jezik danas“. *Jezik* 41 (1993), str. 97–103.

Škarić, Ivo. „Razlikovna prozodija“. *Jezik* 48 (2001), str. 11–18.

Šljivarić, Aleksandar. *Monografija o Ivanu Kozarcu (1885–1910)*. Zagreb. 1972.

Šonje, Jure (gl. urednik). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ i Školska knjiga. 2000.

Torbarina, Josip – Isaković, Antonije (ur.). *Zbornik o Đuri Daničiću*. Zagreb – Beograd: JAZU – SANU. 1981.

Vince, Zlatko. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb. 1978.

Vratović, Vladimir. Latino – Croatica (II.). *Jezik* 41 (1993), str. 109–113.

Vukušić, Stjepan. „Prijeteljā, apostólā, živácā“. *Jezik* 31 (1983), str. 89.

Vukušić, Stjepan. *Nacrt hrvatske naglasne norme na osnovi zapadnog dijalekta*. Pula: Istarska naklada. 1984.

Vukušić, Stjepan. „Naglasno normiranje“. *Jezik* 37 (1989), str. 48–53.

Vukušić, Stjepan. „Naglasak u Anićeve Rječniku hrvatskoga jezika“. *Jezik* 39 (1991), str. 119–122.

Vukušić, Stjepan. „Naglasci glagolskih oblika“. *Senjski zbornik*, 18 (1991), str. 167–177.

Vukušić, Stjepan. „O silaznom naglašavanju nepočetnog sloga“. *Jezik* 40 (1992), str. 76–79.

Vukušić, Stjepan. „Opreznije s novim naglasnim modelima, *Jezik* 40 (1992), str. 1–4.

Vukušić, Stjepan. „Posebnosti akcentološkoga rječnika“. *Filologija*, 22/23 (1994), str. 105–108.

Vukušić, Stjepan. „Iz povijesti hrvatskoga naglašavanja“. *Jezik* 43 (1995), str. 103–107.

Vukušić, Stjepan. „Prednovoshtokavsko prenošenje naglasaka i njegovi odrazi u hrvatskoj standardnoj prozodiji“. U: *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 9. Zagreb. 1995: 101–105.

Vukušić, Stjepan. „Neprihvatljiva naglasnonormativna pravila“. *Jezik* 44 (1996), str. 63–66.

Vukušić, Stjepan. „Tko je djelovao, a tko čekao?“. *Jezik* 44 (1996), str. 151–154.

Vukušić, Stjepan. „Posebnosti glagolskoga naglasaka u hrvatskome, srpskom, slovenskom i ruskom jeziku“. *Croatica* 45/46 (1997), str. 215–221.

Vukušić, Stjepan. „Sudbina zapadnog dijalekta u Karadžićevu Srpskom rječniku“. U: *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 10. Zagreb. 1997: 99–106.

Vukušić, Stjepan. „Zapadno novoštokavsko-hrvatsko književnojezično naglašavanje“. U: *Mostarski dani hrvatskoga jezika*. Mostar. 1999: 121–125.

Vukušić, Stjepan. 2001: „Podrijetlo naglasnih likova genitiva – akuzativa i dativa – lokativa osobnih zamjenica *ja, ti, on* i povratne *sebe*“. *Drugi hrvatski slavistički kongres* (zbornik radova) 1. Zagreb: HFD. 2001: 659–663.

Vukušić, Stjepan – Zoričić, Ivan – Grasselli-Vukušić, Marija. *Naglasak u hrvatskome književnom jeziku*. Zagreb: Nakladni zavod Globus. 2007.

Znanstveni skup Stjepan Ivšić i hrvatski jezik, 1996: *Stjepan Ivšić* (zbornik radova, uredio B. Finka), Zagreb: HAZU; Orahovica: Matica hrvatska, Ogranak.

Zoričić, Ivan. *Naglasni odnosi i norma*. Zagreb. 1990.

Zoričić, Ivan. „Izvori naglasnih kolebanja u novijim rječnicima“. *Filologija* 22/23 (1994), str. 229–234.

Zoričić, Ivan. „Naglasak pridjeva u hrvatskom književnom jeziku“. *Fluminensia* god. 6, br. 1–2 (1994), str. 25–36.

Zoričić, Ivan. *Naglasak pridjeva u hrvatskom književnom jeziku*. Pula. 1998.